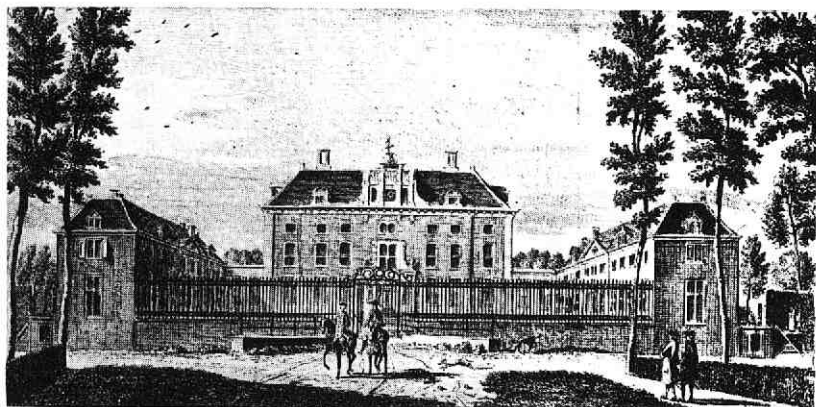

Bulletin van de Van de Poll-Stichting voor Zeister geschiedenis 1975

<https://hdl.handle.net/1874/9642>

Van de Poll-
Stichting
Zeist

5e jaargang, maart 1975, nr. 1

B u l l e t i n van de Van de Poll-Stichting
voor de Zeister Geschiedenis

5e jaargang, maart 1975, nummer 1

=====

Redacteur:

K. Scharten, Oirschotlaan 11

Dagelijks bestuur der Stichting:

Mr dr A.A.H. Stolk,
voorzitter, Driebergseweg 1

Mr H.L.L. van Hoogenhuyze,
vice-voorzitter, Platolaan 24

Mr dr H. Emmer,
secretaris, Graaf Janlaan 83

Dr J. Meerdink,
tweede secretaris,
Laan van Beek en Royen 2

L. Visser,
penningmeester, Lommerlust 17

Drs A. Bertoen,
tweede penningmeester,
N. Houderingelaan 28, De Bilt

=====

Archief:

Het Slot, Zinzendorflaan 1

Het archief der Stichting is geopend
op woensdag van 10 - 12 uur v.m.
en van 2 - 4 uur n.m.

Conservator:

Dr K.W. Galis, Boslaan 7; telefoon 03404-15565

Jaarverslag van de Secretaris

Periode november 1973 tot november 1974

Op dinsdag 20 november 1973 vergaderde de Raad van Beheer in het Slot. Ter sprake kwamen onder andere de vertraging in de uitgave der Bronnen, het boek over de Oude Kerk, het bulletin, lezingen en excursies.

Op donderdag 22 november hield de heer W. Harzing voor onze Stichting een lezing over het kasteel en het dorp Rijsenburg, waarbij ook Driebergen en Sparrendaal werden betrokken. De heer Harzing, een autoriteit op het terrein der Driebergse geschiedenis, illustreerde zijn belangwekkende lezing met een groot aantal fraaie dia's.

Op 2 april 1974 kwam het dagelijks bestuur in het Slot ter vergadering bijeen. Het voornaamste punt van bespreking was de uitgave van het boek over de Oude Kerk te Zeist. Ds P. Kuijper heeft destijds als voorzitter van de Studie- en Archiefcommissie de taak op zich genomen het manuscript van de heer H.J. van Eekeren te voltooien en persklaar te maken. In april 1974 was dit werk nagenoeg voltooid. Op grond van financiële bezwaren bleek het niet mogelijk het omvangrijke boek direct in zijn geheel uit te geven. Het dagelijks bestuur besloot toen tot de uitgave van vier opeenvolgende delen, die tegen een redelijke prijs aan de begunstigers en andere belangstellenden zouden kunnen worden aangeboden.

Op 9 april overleed onverwachts prof. dr J.Ph. de Monté verLoren na een kortstondige ziekte. Prof. verLoren was van het begin af lid van de Raad van Beheer en sinds 1956 vice-voorzitter. Hij was een knap jurist, een groot kenner van de geschiedenis van Zeist en een bescheiden en vriendelijk mens. De Stichting zal zijn gezelschap en kennis van zaken zeer missen en zijn nagedachtenis in hoge ere houden.

Op vrijdag 10 mei hield mevrouw drs M.A. Prins-Schimmel uit Putten voor ons een interessante lezing over de bouwgeschiedenis van het Broeder- en Zusterplein, waarnaar zij in samenwerking met prof. Temminck Groll destijds een onderzoek heeft ingesteld. Aan de hand van dia's vertelde zij ons uit welke tijd de verschillende gebouwen dateren en welke personen er hebben gewoond.

Op vrijdagmiddag 7 juni werd per bus een excursie ondernomen naar Rhenen. Daar werden de deelnemers ontvangen door mevrouw Aleid van de Bunt, die hen rondleidde in de Cunerakerk. Daarna werden de stadswallen bezichtigd en ook werd een bezoek gebracht aan het Rhenense Streekmuseum, waarvan mevrouw Van de Bunt directrice is.

Op donderdag 3 oktober vergaderde het dagelijks bestuur in het Slot. Behalve over routinezaken werd onder andere gesproken over de vervulling van ontstane vacatures in de Raad van Beheer en over de activiteiten in het kader van het Monumentenjaar 1975.

Op 3 oktober ontving de Stichting een brief van notaris B.K.W. van der Zalm uit Utrecht, waarin werd medegedeeld, dat wijlen prof. verLoren aan de Van de Poll-Stichting een legaat heeft vermaakt. Op 6 oktober overleed ir N. Verhoef, oud-wethouder van Zeist en vele jaren lid van de Raad van Beheer. Hij was een sympathieke figuur, die niet de neiging had in de vergaderingen sterk naar voren te treden. Toch heeft hij zich voor de Stichting zeer verdienstelijk gemaakt, want het is aan zijn onvermoeid streven te danken, dat verschillende Zeister bedrijven en instellingen enkele jaren geleden financiële bijdragen hebben gegeven om de uitgave van het tweede deel der Zeister Bronnen mogelijk te maken.

Onze Stichting zal hem in genegenheid en dankbaarheid gedenken.

Op vrijdagmiddag 22 november was er een bijeenkomst in het Slot, waarbij verscheidene genodigden aanwezig waren, zoals leden van de familie Van Eekeren en vertegenwoordigers van de kerkvoogdij, de pers en de boekhandel. De bedoeling was de publicatie van het boek over de Oude Kerk op een enigszins feestelijke wijze te doen plaatsvinden. Onze voorzitter, burgemeester Stolk, opende de bijeenkomst met een toespraak en daarna deed ds Kuijper enkele mededelingen over de ontstaansgeschiedenis van het boek. Er werd aan iedere genodigde een presentexemplaar overhandigd.

De Raad van Beheer is veel dank verschuldigd aan ds Kuijper, die het boek heeft voltooid en persklaar gemaakt, aan de heer L. Visser die eveneens veel werk heeft verricht om de uitgave te realiseren en aan de Gemeente Zeist, die volle medewerking heeft verleend aan het drukken en illustreren van het boek. Op de avond van 22 november hield de heer H.J. Zantkuyl uit Amsterdam voor onze Stichting een lezing over de voorgevelstructuur van het Amsterdamse woonhuis. Met grote welsprekendheid en kennis van zaken maakte de heer Zantkuyl de aanwezigen wegwijs in het onderscheiden van verschillende types huizen in verschillende tijdperken. De Stichting kan op een zeer geslaagde avond terugzien. Er is contact geweest tussen de Stichting en de nationale en provinciale comités voor het Monumentenjaar 1975. Desgevraagd heeft de secretaris als projecten van onze Stichting aangemeld de uitgave der Zeister Bronnen en het boek over de Oude Kerk van Zeist.

De Van de Poll-Stichting is benaderd door de Vereniging Oud-Utrecht, die een bepaalde vorm van samenwerking in het leven wil roepen tussen de oudheidkundige Verenigingen in de provincie om te komen tot de uitgave van een serie historische monografieën.

Er zijn in deze verslagperiode vier nieuwe bulle-

tins verschenen.

De Raad van Beheer heeft twee zijner leden verloren door overlijden.

Het aantal begunstigers der Stichting is dit jaar gestegen tot boven de 300 x). Ofschoon dit tot vreugde stemt, hopen wij, dat het komende jaar zich nog meer Zeistenaren als begunstigers zullen aanmelden.

Mr dr H. Emmer,

secretaris

Jaarverslag van de Conservator

Periode 1 november 1973 tot 1 november 1974

Evenals in het vorig verslagjaar was ook in de afgelopen periode het bezoek aan het archief c.a. van onze Stichting redelijk groot (ca 60 personen); daaronder bevond zich onder andere mej. Brouwer (Utrecht) over landschapsvorming, de heer Bendsdorp (Utrecht) over de Broedergemeente, de heer Van de Pol (Zeist) over etalagemateriaal in verband met de opening van een nieuwe winkel, de heer Van der Wijck (Doorn) in verband met zijn toekomstige dissertatie, de heer en mevrouw Sluyterman van Lange-weyde (Essen) over "Schaerweyde", de heer Van Rheenen (Zeist) over Koppelsluis-gegevens ten behoeve van Openbare Werken, de heer Smorenburg (Zandvoort) om familiegegevens, de heer Rombach (Alkmaar) over het wapen van Nassau-Odijk en Nassau-La Lecq, de heer Jansen (Amsterdam) om oud-fotomateriaal (1860-1910), enzovoort.

Onder de bezoekers waren ook nu weer enige malen scholieren (van "Schoonoord", Zeist, bijvoorbeeld) en kwekelingen (van de pedagogische academie "Rehoboth", Utrecht, bijvoorbeeld). De correspondentie neemt geleidelijk aan toe; er zijn contacten naar alle windstreken, zoals met Woerden, Dordrecht, Alkmaar, De Bilt, Leersum, Essen (DBR),

---

x) Het begunstigers-tal bedraagt thans (begin maart) 299 (plus 15 ruil/contact-adressen)

Coevorden, Delft, Huis ter Heide, Amsterdam, Doorn, Broek in Waterland, Den Haag, Utrecht, Zegveld, Ouderkerk a/d IJssel, Rotterdam, enzovoort.

Aan voornoemde contacten met de "buitenwacht" kan worden toegevoegd:

een vertoning van dia's van oud-Zeist in het IVO aan de Dribergseweg (samen met de heer Visser, in februari j.l.); voorbereiding voor de excursie van onze Stichting naar Rhenen (samen met de heren Visser en Van Hoogenhuyze, in mei en juni j.l.); het uitlenen van een tiental gravures en dergelijke ter opfleuring van etalages (maart j.l.); - het enkele keren bezoeken van de grafheuvel-afgraving in het Dijnselbos (helaas zonder enig resultaat, in mei j.l.); het gesprek met de conservator van het Teylers Museum te Haarlem over prenten en dergelijke van Zeist (niets aanwezig, in augustus j.l.). Ook ditmaal groeide de prentbriefkaarten-verzameling; niet slechts door enige aankopen en kleinere schenkingen, doch vooral door de vele kaarten, welke de heer Brems (voorheen boekhandel Kraal te Zeist) in november 1973 schonk. Hier zij nogmaals de heer Brems dank gebracht voor deze schenking. Na sortering op duplicaten, enzovoort bleek onze collectie momenteel 2689 kaarten te bevatten (vorig jaar 1728 stuks), maar men bedenke, dat soms eenzelfde afbeelding op verschillende manieren in de handel werd gebracht (bijvoorbeeld zwart-wit, sepia, gekleurd, met kartelrand, met rechte rand, zonder wit randje, met cursief opschrift, met rechte letters, met opschrift aan voor- of achterkant van de kaart, en dergelijke).

De foto-collectie, dat wil zeggen de topografische foto's plus een aantal portretten, was tegen het einde van oktober geheel genummerd; provisorisch, daar thans begonnen moet worden met het opplakken en definitief nummeren en het inrichten van kartotheek en catalogus.

De afdeling van het stichtingsbezit telt ruim 3500 nummers. Zeer veel van de werkzaamheden werd belan-

geloos verricht door de heer K. Schar ten, waarvoor ik hem te dezer plaatse dank zeg.

Groei vertoont ook onze bibliotheek; een derde supplement, welke dat aantoot, kwam per 1 november gereed.

Thans telt de boekerij 457 nummers (maar dus veel meer boeken of jaargangen). Bibliotheek en prentbriefkaarten-collectie zijn weer geheel bijgewerkt, evenals de verkoopvoorraad aan brochures, en dergelijke.

In het afgelopen tijdvak is toch nog voor f 185,-- verkocht.

Hier moge tevens worden vermeld, dat een aantal besprekingen werd bijgewoond betreffende de uitgifte van het boekje "De Oude Kerk te Zeist" (d1 I) in november 1974. Verder zij hier ook gememo-reerd, dat nu ook een ruilabonnement is tot stand gekomen met de Vereniging "Niftarlake"; die met de Verenigingen "Oud-Utrecht", "Flehite", "Tussen Rijn en Lek" en de "Stichts-Hollandse Historische Vereniging" bestaan al enkele jaren.

Het knipselarchief begint nu wat op orde te komen; voor deze gunstige situatie dien ik voornamelijk mijn echtgenote te danken. Waren er ongeveer twee jaren geleden nog bijna 8 stapels kranten te bewerken, thans is dat voor 3/4 gedeelte geschied. Wel moeten naderhand de knipsel nog worden opgeborgen in de diverse mappen (bijvoorbeeld bedrijfsleven, het Slot, Broedergemeente, enzovoort).

Zoals voorheen vroeg ook in de verslagperiode het Bulletin veel tijd (dat wil zeggen het schrijven van artikelen), maar de vierde jaargang is weer "op een oor na gevild", om deze ongewone beeldspraak hier te gebruiken. De index op de drie verschenen jaargangen kwam begin 1974 klaar. Als redacteur van ons Bulletin verdient de heer Schar ten weer onze dank.

Last but not least moge dank gebracht worden aan de schenkers of bruikleengevers van velerlei zaken (zoals de reeds genoemde prentbriefkaarten), met

name de heer Storm de Grave, die opnieuw een groot aantal akten - waarbij enige zeer oude - aangaande het gerecht en het huis "Schaerweyde" in bruikleen gaf, evenals de mooie houten doos, inhoudende een leren map met 23 fraaie aquarellen (van ca 1900) van "Schaerweyde" en omgeving.

Tenslotte veel dank aan de heer Visser voor zijn hulp bij diverse aangelegenheden, onze Stichting betreffende.

K.W. Galis

conservator

Lezing

Voor een gehoor van ca 55 personen hield op vrijdagavond 22 november 1974 in de congreszaal van het Slot te Zeist de heer H.J. Zantkuyl, architect bij het Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg te Amsterdam, een lezing - toegelicht met dia's welke voornamelijk Amsterdam betroffen - over de architectuur van het stadswoonhuis van de 16e eeuw tot ca 1900; met veel enthousiasme en deskundigheid gebracht.

Het stadshuis was in den beginne een houten huis, een zogenaamd "rookhuis", met vakwerkgevels en strodak, waarin de rook wel door gaten in dak of wanden kon ontwijken, doch - blijkens sporen op het houten binnenwerk van oude huizen - rook- en roetaanslag in de woning normaal gevonden werd. De huizen waren vrij klein en smal (ca 5 meter aan de straat); later werden de huizen hoger en dieper. Deze verandering hing onder andere samen met de verplaatsing van de open haard van het midden van de kamer naar een huis-wand, waar een schouw met rookgang ontstond. Dat gaf wel meer ruimte, maar ook veel lucht-zuiging, tocht, naar de haard toe; derhalve werd om die schouw een scherm geplaatst, welke "uitgroeide" tot een wand en een kamertje, een apart vertrekje, de "binnenhaard". Het reste-

rende "voorhuis" bleef in nauwe relatie staan tot de straat (allebei bedekt met stenen of plavuizen; zelfs nu nog in vele huizen in de gang en/of vestibule). Het leven speelde zich af aan beide zijden van de tweedelige huisdeur. Een deel van de straat werd zelfs min of meer geannexeerd door het huis door een stoep aan te brengen, met of zonder luifel, met of zonder zitbank of pothuis. Een en ander werd door stedelijke keuren nader geregeld; wel dus plaatselijk variërend, maar toch weinig verschillend. De "binnenhaard" was voornamelijk voor de privacy bestemd.

De vakbekwaamheid bij de bouwers was voorheen meer "emotioneel geladen". Details werden fraaiër afgewerkt, versierd, dan nu; geen machinaal massaproduct. Veel ook bleef eeuwenlang traditioneel gehandhaafd. De ramen bijvoorbeeld waren eeuwenlang groot en hoog, om veel daglicht te kunnen vangen - vooral nodig in de soms smalle straatjes. Thans is dat nogal veranderd, onder meer door ons gebruik van kunstlicht. De houten zijwanden van de huizen werden na eeuwen, soms pas in de 17e eeuw, vervangen door stenen "brandmuren", zulks om brandgevaar te voorkomen, althans te verminderen. Daardoor wijzigde zich ook het inwendige jukken-geraamte van de woningen. Maar voor- en achtergevel bleven nog lang van hout gemaakt. Bij het toenemen van de welvaart en van de bevolking kregen vele huizen er een verdieping - taalkundig juist is: een verhoging - bij. Uiteindelijk had de gevel een driedelige vorm; al was er binnenshuis nog wel eens een "insteekkamertje" aan de straatkant aangebracht. Dit, niet erg hoge, kamertje werd later soms een aparte verdieping, vooral toen de gevels "versteend" waren. Ondanks die steenbouw zag men op sommige Amsterdamse grachten nog in de 18e eeuw houten woningen tussende - hogere - stenen huizen. Waren er voorheen ramen (glas-in-lood, met ten dele luiken-afsluiting) over de gehele gevelbreedte, naderhand werden het er meestal drie in elke verdieping, somtijds

van het zogenaamde type "smal-breed-smal". Ook deze traditionele bouw hield eeuwen stand.

De geveltop heeft vele veranderingen ondergaan; van recht en spits bij de houtbouw via trapgevel, halsgevel, klokgevel tot rechte horizontale (al dan niet gedecoreerde) kroonlijst. De hals- en klokgevels tonen dikwijls fraaie gebeeldhouwde versieringen (fruit- of dierornamenten), hele steenguirlandes. Als in de 17e eeuw de pilastergevels ontstaan (denk aan Ph. Vingboons) komt daar nog voluten-versiering bij. En men vergete de verschillende gevelstenen niet. Toenmaals werd de zandsteenversiering geschilderd in witte kleur, terwijl de baksteen-gevel zelf wijnrood werd geverfd; een zeer vrolijk kleurenspeel.

Na de renaissance- en barokversiering komt het neoklassicisme; de kroonlijsten (architraaf, fries, kroonlijst) gaan dan een opvallender rol spelen en de huizen (nieuwe of verbouwde oude) krijgen deze lijsten, zoveel mogelijk op gelijke hoogte. Vooral in het fries gaat men variatie aanbrengen: recht, gebogen, breed, versierd (en hoe!). - Via bouwwerken van De Bazel en van Berlage kwam spreker dan bij de modernere woning(blokken) - bouw van het begin der 20e eeuw in Amsterdam-Zuid.

Mooie dia's van allerlei geveltypen en interieurs (Van Brienen-huis bijvoorbeeld) verduidelijkten de causerie. Zeer terecht prees de vice-voorzitter, de heer H.L.L. van Hoogenhuyze - die ook de avond had geopend - de heer Zantkuyl voor de interessante lezing en dankte hem, mede namens de aanwezigen, daarvoor.

K.W.G.

P.S. Wist u, dat Zeist ook een Amsterdamse gevel - of liever: geveltop - bezit? Achter de antiquariaatszaak van E. Becker aan de Oude Arnhemseweg 16 is deze gevel te zien - blijkens een steen in cartouche met "anno 1685" daterende uit het einde

der 17e eeuw. Omstreeks 1925 kocht jhr E. Lintelo de Geer, wonende op huize "Kerckebosch", de gevel en liet die daar herbouwen als toegang tot zijn orangerie. Na het overlijden van jhr De Geer verhuisde de gevel omstreeks 1960 naar zijn huidige plaats - opgemetseld door de firma J.W. Harten - om te dienen als entree tot het pakhuis voor de Gebr. Becker. In de geveltop bevindt zich een steen met een familiewapen, namelijk een kruis, met in elk van de vier kwartieren een franse lelie. De top zelf wordt geflankeerd door in zandsteen uitgehouwen sfinxen en guirlandes. Zie de afbeelding op pagina 13.

Algemeene Armen-Commissie.

De Commissie voornoemd maakt bekend dat zij door een geacht ingezetene dezer gemeente verzocht en tevens in staat is gesteld om, met het oog op den langdurigen winter, nog een paar **SOEPUIT-DEELINGEN** te doen, welke zullen plaats hebben op Maandag **8** en Donderdag **11** Maart aanst. — Mochten **bij het aanhouden der koude** ook nog anderen genegen zijn hiervoor gelden af te zonderen, zal de Commissie dezelve gaarne in ontvangst nemen.

ZEIST 5 Maart 1875.

De Commissie voornoemd,
W. K. HUYDECOPER, Voorzitter.
G. COSTERMAN, l. Secretaris.

Weekbode voor Zeist,.....12e jrg, no 10 (6/31875)

Heeft u al een exemplaar gekocht van ons boekje "De Oude Kerk te Zeist" (deel I)?

U kunt er één voor f 10,-- afhalen bij de conservator, iedere woensdag op het Slot te Zeist.

Excursie

Ruim 30 deelnemers aan de excursie van onze Stichting begaven zich op 12 december a.p. per bus 's avonds naar het Rijksarchief te Utrecht om er de tentoonstelling "Erfgoed van Herrnhut" te bezichtigen. Een zeer interessante tentoonstelling - vooral natuurlijk voor Zeistenaren - omdat diverse geëxposeerde afbeeldingen, voorwerpen, enzovoort afkomstig waren uit Herrnhut, nu gelegen binnen de D.D.R., en zelden in het buitenland vertoond.

Na aankomst was er mogelijkheid om koffie te drinken in de kantine, waar vervolgens prof. dr J.M. van der Linde - van de Broedergemeente - een inleiding hield over het reilen en zeilen van de Herrnhutter-gemeente; van de oorsprong in Moravië af ten tijde van Hus, via Comenius (Komensky), de vlucht naar Saksen - waar Herrnhut werd gesticht -, het leven en werken van de bekende graaf Von Zinzendorf - die onder andere het Slot te Zeist c.a. kocht -, de uitzwerming naar andere Europese landen - waar ook nederzettingen ontstonden -, het zendingswerk op vele plaatsen van de aarde - men denke slechts aan Suriname -, enzovoort.

Hierna werd de fraai ingerichte tentoonstelling rondgewandeld; ook daar gaf prof. Van der Linde toelichtingen. Er was een stijlkamer van een Nederlandse Herrnhutter-familie uit de vorige eeuw, een hoek met westindische ethnografica, enkele vitrines met in IJsselstein opgegraven aardewerkresten en dergelijke van de eerste Nederlandse Broedergemeente-vestiging, maar vooral en overwegend vele prenten, voorwerpen, akten, welke toonden hoe de Gemeente in Amerika, Zuid-Afrika, Rusland en overig Europa woonde en werkte. Veel van dit materiaal is ook afkomstig van de Broedergemeente te Zeist; na de brand aldaar in 1967 ondergebracht in het Utrechtse Rijksarchief. Nadat een ieder op zijn gemak alles had gezien, werd, vóór

de thuisreis begon, een dankwoord gesproken door mr H.L.L. van Hoogenhuyze tot de gastheer-rondleider.

Een uitvoeriger beschrijving te geven van hetgeen er te zien was van deze "zingende" gemeente - die reeds in de 18e eeuw verwante gedachten met Janse-nisten toonde - is hier niet mogelijk. Verwezen moge worden naar de aardige - en goedkope - tentoonstellingsgids, door het Rijksarchief uitgegeven; terwijl voor belangstellenden een grondiger, wetenschappelijker, studie, getiteld "Unitas fratrum, Herrnhuter Studiën - Moravian Studies", te verschijnen staat. Dit korte verslag moge worden besloten met het volgende typerende citaat van prof. Van der Linde:

"In de kleine gemeente van Herrnhut, enkele honderden mensen, woonden en werkten in de loop van de achttiende eeuw en later handwerkers, boeren, geleerden en adel samen. Lang vóór de Franse revolutie was hier een plek te vinden waar bewust de strenge scheiding der klassen en standen was doorbroken en waar een bundeling van krachten, godsdienstig, sociaal, cultureel en economisch een grote spankracht aan de beweging der Herrnhuters verleende".

K.W.G.

In verband met de Utrechtse Tentoonstelling "Erfgoed van Herrnhut", waarvan hiervoor het excursieverslag werd opgenomen, leek het passend thans het artikel te publiceren, geschreven door de heer A. Bredschneyder en te vinden in het maandblad "Ons Amsterdam", 25e jaargang, 1973, no 9 (september), pag. 258-265. Voor de overneming van dit artikel - waarvan het grootste gedeelte hierna volgt - gaf de auteur welwillend zijn toestemming; voor die bereidwilligheid onze hartelijke dank.

G.

Cornelis Schellinger, een vergeten Amsterdammer

Op 18 december 1745 vond te Utrecht de plechtige overdracht plaats van de in hetzelfde jaar verkochte Hoge en Vrije Heerlijkheid Zeist met bijna alle bezittingen: de hoge en lage Jurisdictie (rechtspraak) van Zeist en Driebergen "met de gehuchten daaronder ressorterende" en alle rechten hieraan verbonden, het Slot met zijn tuinen en bossen, de grondheerlijkheid van de Zeisterstraat met de daaraan gelegen 28 huizen, enz. In de plaats van Willem Adriaan des Heiligen Rooms en Rijks, Graaf van Nassau, werd nu de Amsterdamse ijzerhandelaar Cornelis Schellinger de eigenaar. Willem Adriaan was een nazaat van stadhouder prins Maurits uit diens morganatisch huwelijk met Margaretha van Mechelen. Zij was rooms, waardoor een officieel huwelijk onmogelijk was. Voor het toentertijd kapitale bedrag van f 157.000,-- kwam Schellinger in het bezit van de heerlijkheid.

Wie was Cornelis Schellinger? Op 21 augustus 1711 werd hij in Amsterdam geboren, als zoon van Rutger Schellinger en Maria van Laer. In het archief van de Broedergemeente te Zeist is niet veel over zijn jeugd en opleiding te vinden. Ook de Gemeentelijke Archiefdienst te Amsterdam geeft weinig uitsluitsel.

De familienaam Schellinger doet vermoeden, dat zijn geslacht afkomstig is van het eiland Terschelling. Zijn ouders behoorden tot de doopsgezinde gemeente "Lam en Toren" op de Singel bij het Koningsplein, waar ook de geboorte-inschrijving is te vinden. Op 27 september 1735 werd hij in het poorterboek ingeschreven en op 27 juni 1736 ging hij in ondertrouw met Sofia Centen. Hij woont dan in de Haringpakkerij. Het echtpaar komt voor in het kohier van de personele quotisatie (belastingen) van 1742. Het woonde toen op Singel 100, een huis met een huurwaarde van f 1.000,-- per jaar.

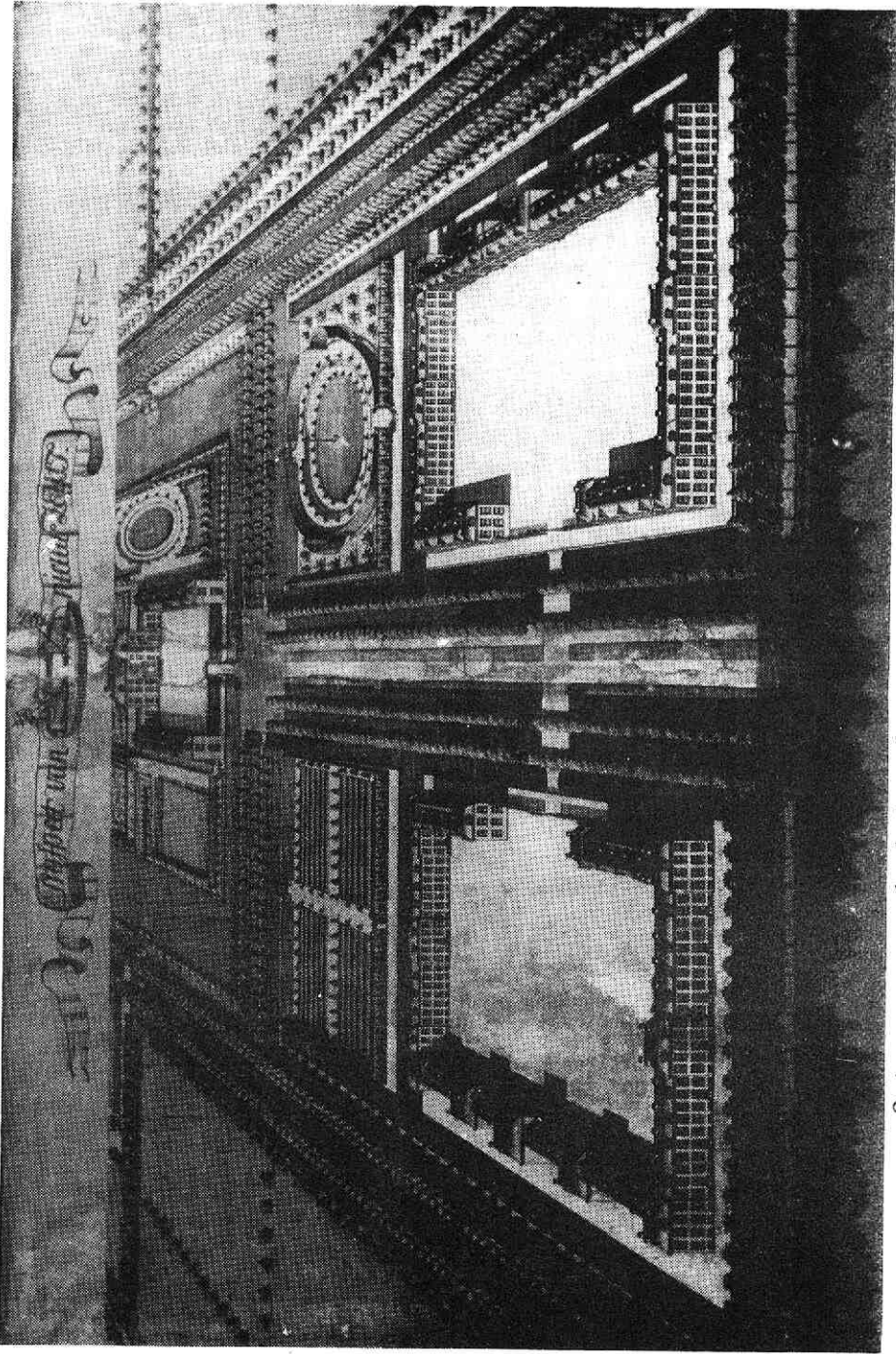
Het geslacht Schellinger behoorde tot het Amsterdamse patriciaat. Aangezien de Schellingers merendeels geen lid waren van de officiële Staatskerk - zij waren doopsgezind - konden zij geen hoge ambten bekleden. Het was in deze kringen gebruikelijk een ambachtsheerlijkheid te kopen, maar dat Cornelis zo hoog mikte, heeft een andere oorzaak. Hij was namelijk in contact gekomen met Nikolaus Ludwig, graaf von Zinzendorf und Pottendorf (1700-1760), stichter van de Evangelische Broedergemeente, die zijn verdere leven sterk zou beïnvloeden.

Von Zinzendorf ontfermde zich in 1722 over een kolonie vluchtelingen uit Bohemen-Moravië. Deze behoorde tot de oude Broederuniteit, de Unitas Fratrum, een godsdienstige beweging die teruggaat tot de tijd van de in 1415 te Constanz als ketter verbrande Johannes Huss. Ook de universele geleerde Johannes Amos Comenius (Tsjechisch: Komensky), die in 1656 op uitnodiging van Laurens de Geer naar Amsterdam was gekomen als laatste toevluchtsoord (het Huis met de Hoofden: Keizersgracht 123), behoorde tot de Broederuniteit.

Herrnhutters

Na eeuwenlange vervolging onder het bewind der Habsburgers kregen de Moravische broeders eindelijk rust in Saksen op het landgoed Berthelsdorf van graaf Von Zinzendorf. Hij en zijn vrouw Erdmuthé Dorothea Reuss vonden nu hun levensroeping in het godsdienstige, missionaire en sociale werk van Herrnhut (Hut des Herrn=hoede des Heren), de nieuwe gemeenschap die op hun landgoed ontstond. Zij was tegen niemand gericht en ook niet bedoeld als een nieuwe kerk; hun nederzettingen - onder andere te Herrnhut en later te Zeist (Evangelische Broedergemeente) - noemden zij bij voorkeur: republieken van God.

Wat deze mensen op zendingsgebied hebben gepres-

Ontwerp voor de bebouwing van Broeder- en Zusterplein
(Tekening door W. Heck, 1749)

teerd, grenst aan het ongelooflijke. Over de gehele wereld zwierven zij uit tot de Himalaya en Alaska toe met Suriname als voornaamste gebied. Hoe zij de moed daartoe hadden in een tijd met gebrek-kige verbindingen en weinig communicatie? In één woord kan men het samenvatten: geloofsmoed!

Keren wij thans terug tot Cornelis Schellinger. Toen Comenius in 1656 naar Amsterdam kwam, raakte hij niet uitgekeken op zoveel schepen en boekdrukkers. Von Zinzendorf verging het een kleine eeuw later niet anders. Al spoedig waren de eerste contacten gelegd - in een boekwinkel - met de geleerde Isaac Le Long. De geniale Von Zinzendorf begreep heel goed, dat bezieling en zendingsijver alleen niet voldoende waren; wat hij ook nodig had waren: schepen en kapitaal. Schepen vanuit Amsterdam naar alle windstreken der aarde. Daarom zocht hij contact met reders, walvisvaarders en bewindhebbers van de Oost-Indische en West-Indische Compagnie. Kooplieden met kapitaal en sociaal gevoel vond hij vooral bij de doopsgezinden zoals: Matthijs Beuning, Jan en Pieter Verbeek, de Van Laers en Jacob en Cornelis Schellinger.

Von Zinzendorf schreef later eens, dat hij bij zijn bezoeken aan Amsterdam niet erg onder de indruk was gekomen van het gejaagde koopmansleven van laatstgenoemde; hij noemde hem "rentenier". Vast staat, dat Cornelis Schellinger zich in 1746 uit de ijzerhandel terugtrok om met zijn geld - deels geërfd - rustig verder te leven.

Slot te Zeist

Zoals gezegd: Von Zinzendorf gaf een andere wending aan zijn leven en zo kocht Cornelis Schellinger op een goede dag - later zal hij weleens verzucht hebben: kwade dag - het Slot te Zeist.

Hij droomde ervan als vrijheer van Zeist en Driebergen het ideaal van elke Amsterdamse patriciër te verbinden met zijn liefde voor de Broedergemeente en had zich daarbij de rol van weldoener en "vader"

toegedacht.

Von Zinzendorf dacht er anders over: hij zag in Cornelis Schellinger de weldoener, maar het "vaderschap" - of later: leiderschap - eiste hij voor zichzelf op en dat is te begrijpen. Een Nederlandse nederzetting, gefinancierd - voorlopig althans - door rijke Amsterdammers, dat was al voldoende en daarmee vervloog de droom van Cornelis Schellinger. Daarbij komt nog, dat de goedgehartige, maar minder intelligente vrijheer van Zeist niet op kon tegen de begaafde Von Zinzendorf, die men echter niet van kwade trouw mag betichten. Had er in die tijd een boulevardpers bestaan, de schandaalartikelen waren niet van de lucht geweest, maar men was in die tijd nog niet zo "beschaafd". Wij zullen de gebeurtenissen niet op de voet volgen; dat zou te ver buiten het bestek van dit artikel voeren.

Bepalen wij ons tot de hoofdzaken.

Nog voor de Schellingers het Slot in 1746 betrokken, verscheen een afgezant van graaf Von Zinzendorf, broeder Friedrich Wenzel Neisser, de "oeconomus" voor Holland. Hij moest het Slot in orde brengen voor een synode; daarmee zou de nieuwe nederzetting worden ingewijd. Ook de graaf en gravin waren reeds gearriveerd en voorbereidingen werden getroffen voor het huwelijk van Johannes de Watteville en Benigna, gravin Von Zinzendorf, de oudste dochter van de graaf, dat eveneens op het Slot zou plaatsvinden. Dat voor deze plechtigheid een groot aantal gasten uitgenodigd was, hoeft geen betoog.

Zo ongeveer troffen Cornelis Schellinger en zijn vrouw het Slot aan, toen zij hun eigendom voor het eerst betraden. Daarbij komt nog, dat protestantse dissidenten - dus ook de Herrnhutters - tijdens de Republiek geen volledige godsdienstvrijheid bezaten.

(wordt vervolgd)

Cornelis Schellinger, een vergeten Amsterdammer (2)

De Staten van Utrecht knepen echter een oogje dicht, behalve de plaatselijke predikant, die zich dood ergerde, wanneer voor iedere samenkomst de slotklok werd geluid. Na enige weken verdwenen de meeste gasten wel, maar het bleef een komen en een gaan, of beter: meer een komen dan een gaan. Liederen van allerlei slag bevolkten - tijdelijk of voorgoed - het Slot: adellijke Duitsers, arme ambachtlieden - meestal verdrevenen - en rijke Amsterdammers. In 1747 kwamen daar nog de ongehuwde broeders van 's Heerendijk bij, de eerste nederzetting der Broeders te IJsselstein en grotendeels gefinancierd door Jacob Schellinger, de broer van Cornelis. Deze nederzetting was bedoeld als "posthuis" voor de zendelingen en tevens als school- en conferentie-oord. Hoofdzakelijk door de antipathie der bevolking tegen de vreemdelingen werd dit "posthuis" geen succes.

Uitbreiding

Het Slot geraakte overbevolkt; allemaal broeders, die eindelijk rust hadden gevonden, behalve Cornelis en z'n vrouw, voor wie de toestand langzamerhand ondraaglijk werd. Er moest gebouwd worden, maar waar? Buiten de Heerlijkheid zou de kans van slagen uiterst klein zijn en dat was voor de broeders geen prettige gedachte.

Maar Cornelis Schellinger nam hun onrust weg: de gemeente kreeg van hem stukken grond in gebruik, vóór het Slot gelegen, om zich daarop te vestigen. In 1749 wordt in een definitief contract deze grond in voortdurende erfpacht gegeven.

Hoe nu aan geld te komen voor de bouw van de huizen? Von Zinzendorf hoopte, dat zijn hollandse vrienden - voornamelijk de rijke Amsterdammers - voor het benodigde kapitaal zouden zorgen.

Negentien kooplieden tekenden voor een half miljoen; de rest moest de gemeente opbrengen. Hiervoor bedacht men het zogenaamde "Gemeinkredit", een curiosum in de geldwereld zonder weerga. Mevrouw M.A.M. Renes-Boldingh omschrijft het als volgt: "De gemeente(leden) zou(den) lenen aan de gemeente, met als onderpand een serie herenhuisen, die er nog niet waren. Men zou het lenen dus als geloofsdaad moeten beschouwen, met dien verstande, dat het geleende geld, wanneer er niets van terugkwam, moest worden gezien als "Dem Heiland gegeven". Het doet alles wat wereldvreemd aan, maar ging het niet om een "republiek van God"? Het sloeg in bij de eenvoudigen van ziel; zelfs kinderen offerden hun spaarpotjes. In 1748 kon met bouwen worden begonnen en zoverrezen de eerste huizen aan het Broederplein en Zusterplein, gescheiden door de tegenwoordige Nassau-Odijklaan. Hoewel het oorspronkelijke bouwplan nooit voltooid is, is het in grote lijnen nog aanwezig. Voor de ongehuwde broeders kwam het Broederhuis tot stand, voor de ongehuwde zusters het Zusterhuis, tezamen de koorhuizen genoemd. Ook de weduwen werden niet vergeten; voor hen werd het Weduwenhuis op het Zusterplein gebouwd.

Spoedig daarna verrijzen de eerste particuliere woningen, onder andere de vorstelijke behuizing voor Matthijs Beuning, een groot middenhuis met zijvleugels (Broederplein 25-27-29). Van aflossing en rente kwam niet veel terecht - waar moesten de eenvoudige handwerkslieden het geld vandaan halen? - en zo werd het "Gemeinkredit" een voortdurende twistappel tussen de graaf en de hollandse kooplieden. Matthijs Beuning zat zo in de knoop, dat hij op de rand van 'n bankroet zweefde. Hij klaagde Von Zinzendorf aan bij het gerecht in Dresden, wat zijn vrouw hem zeer kwalijk nam, want niet de graaf, maar de gemeente was in financiële moeilijkheden geraakt.

Cornelis Schellinger
Vrij Heer van Zeist &c.
in
Amandat der Evangelische
Broeder Gemeen aldaar
Anno 1745.

Portret van Cornelis Schellinger, Heer van Zeist
en Driebergen; 1745. Silhouet, 17 x 13 cm
(Foto R.A. Utrecht)

Financiële chaos

De graaf zelf, die zijn persoonlijke bezittingen in de waagschaal had gesteld voor zijn gemeente, zat zo onder de schulden dat hij met gijzeling werd bedreigd. Hij week uit naar Engeland en zocht bescherming bij een Londense bankier.

Cornelis Schellinger moest het allemaal maar aanzien. De Heerlijkheid was zijn eigendom, maar de gemeente had ook iets te vertellen. Von Zinzendorf had namelijk in 1746 voor f 50.000,-- deelgenomen in de Hoge Heerlijkheid Zeist, waarvoor hij - of beter de gemeente - verschillende rechten kreeg. Dit geld had hij geleend van Cornelis van Laer, die z'n geld echter nooit terugzag (een lening "auf nimmer Wiedersehen").

Het moet gezegd: de Herrnhutters waren vrome lieden, maar van geldzaken hadden ze weinig verstand. Toen het "Gemeinkredit" een mislukking bleek te zijn, besloten de graaf en Cornelis Schellinger het contract van 1746 maar te verscheuren, doch de verhouding werd er niet beter op. Voor Von Zinzendorf werd Cornelis Schellinger op den duur een lastig geworden koopman. In een concept-brief van de graaf, gevonden te Herrnhut, schrijft hij: "Herr Cornelius ward .... aus einem wohlhabenden und geehrten Rentenier ein inconvenabler (ongemakkelijke) Baron!".

Nee, Von Zinzendorf begreep weinig van de hollandsse kooplieden. Zij vervreemden steeds meer van de graaf en ook vele nazaten hebben de Broedergemeente de rug toegekeerd.

Schellinger zoekt een uitweg

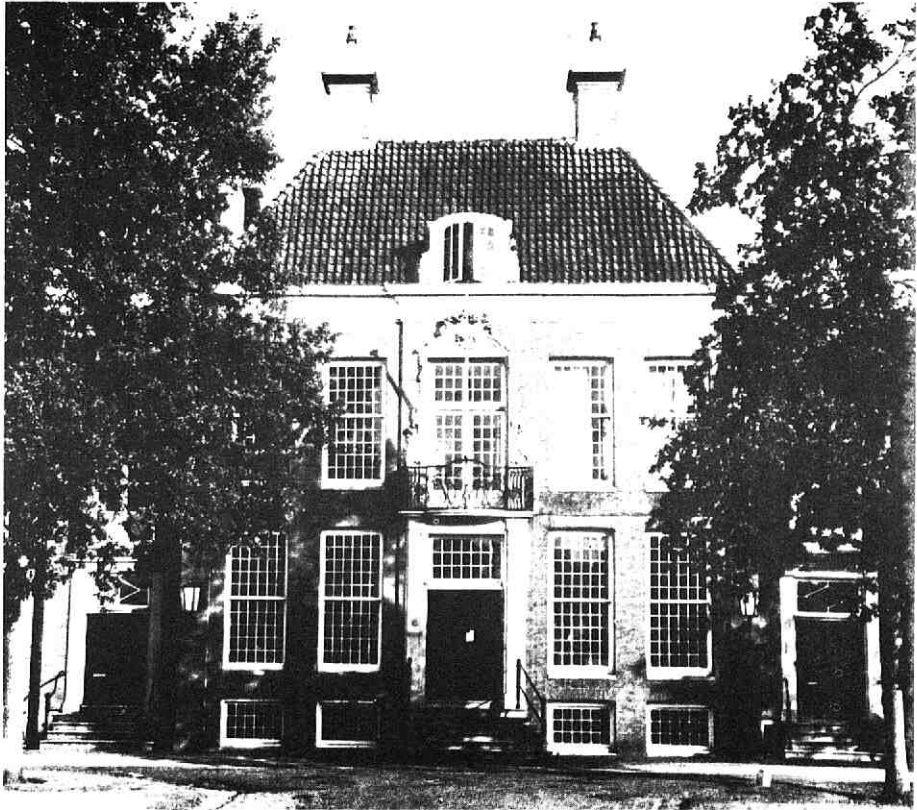
Cornelis Schellinger dacht erover zijn bezittingen te verkopen. Als burger-vrijheer had hij er weinig plezier van beleefd. Met de omringende adel

had hij vrijwel geen contact. Zelfs op z'n eigen gebied mocht hij met zijn burenen niet op jacht gaan, want jagen was nu eenmaal een privilege van de adel.

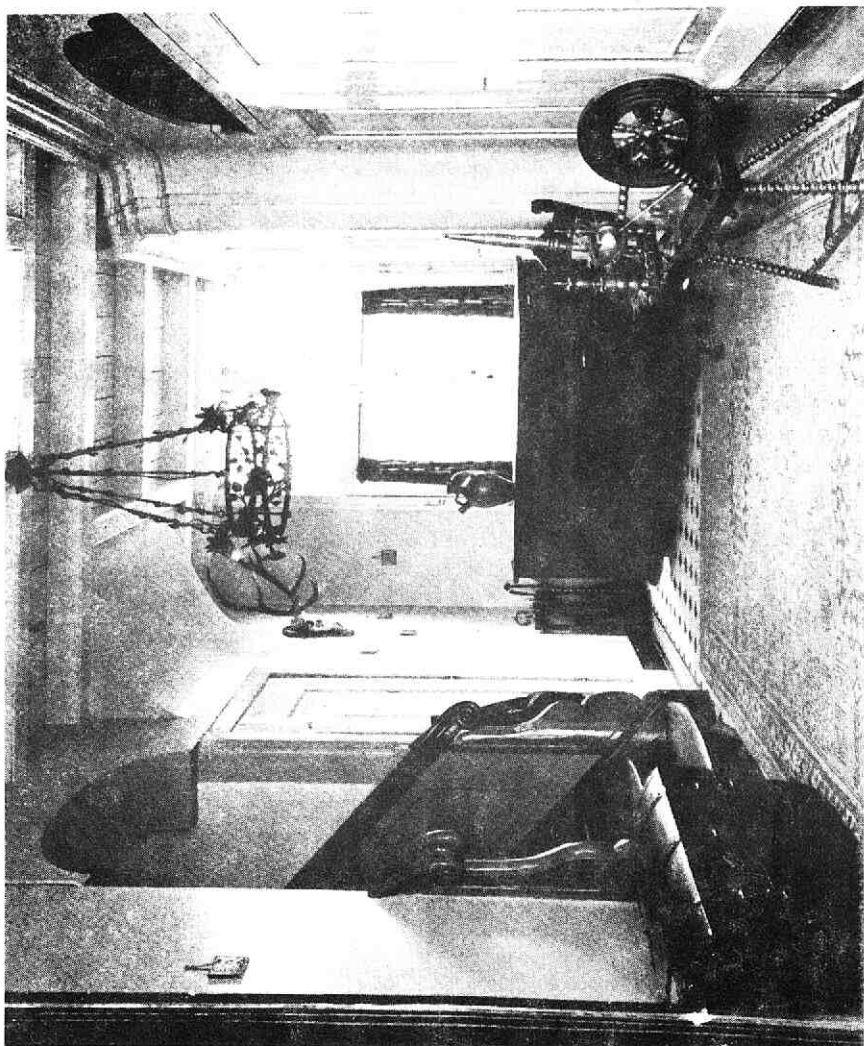
De verhouding met de dorpingen liet ook te wensen over; zij stonden wantrouwend tegenover hun heer met zijn "vreemde" opvattingen. Toch droeg hij hun geen kwaad hart toe. Een aantekening in de gerechtsrol geeft hiervan een aardig voorbeeld. Bij graafwerk in de Zeister Straat was een "rood aarden kannetie" gevonden, gevuld met gouden en zilveren munten. De vindsters hadden hun vondst niet aangegeven en de buit verdeeld. Maar men kwam er toch achter en hevig geschrokken - de straffen waren toen niet mals! - brachten zij het geld en hetgeen zij ervoor gekocht hadden naar het gerechts-huis.

De rechthebbenden kwamen echter niet opdagen en nu verklaarde Cornelis Schellinger, dat het kannetje met inhoud hem toekwam, als rechtmatige eigenaar van de grond. Het gerecht erkende deze aanspraak "mits Z. Ed. de gemaakte kosten vergoede". De heer van Zeist stemde hiermee in en verklaarde toen "niets daarvan te willen profiteren, maar die ten nutte en tot welzijn van deze dorpe te zullen employeeren". Hij betaalde ermee "de 13 straatlantaarns met derzelver paalen en wat het stellen van dezelfde heeft gekost. Hebbende Zijn Wel.Ed. het daaraan te kort komende uit zijn privé beurse gesuppleert".

Gezegend met twee dochters - Maria (geboren 1749) en Sofia (1751) - en een zoon, tevens naamgenoot (1754) - zodat een erfopvolging in het vooruitzicht lag - had hij weinig vertrouwen meer in de toekomst. Wat moest er echter met de Broedergemeente gebeuren? Vast en zeker zou een nieuwe eigenaaren niet meer dulden op zijn gebied en waar moesten ze dan heen? In 1761 vierden Cornelis en Sofia hun zilveren bruiloft en een volledige verzoening kwam tot stand, maar de onzekerheid bleef.

De middenpartij van de vorstelijke behuizing
Broederplein 27 waar Schellinger van 1768 tot
zijn dood in 1778 woonde.
(Foto A. Bredschneyder)

Interieur van het huis Broederplein 29, oorspronkelijk de rechttervleugel van nummer 27

Overdracht

Het jaar 1767 bracht een aanvaardbare oplossing. Cornelis zou de Heerlijkheid verkopen aan iemand die er officieel mee beleend kon worden, maar die feitelijk niet meer was dan vertegenwoordiger van de Broedergemeente. Mejuffrouw A.W. van de Bunt zegt het zo: "Die iemand werd gevonden in Maria Agnes von Zinzendorf, een dochter van de stichter. Zij accepteerde de rol, die haar vader in 1745 aan Schellinger had toebedacht, maar deze niet had willen of kunnen aanvaarden".

Op 1 april 1767 werd de koop gesloten en op 23 oktober 1768 vond de overdracht plaats, Driebergen uitgezonderd. Zo was zijn droom niet geheel vervlogen; Cornelis bleef vrijheer van Driebergen met alle voorrechten daaraan verbonden. Hij kon echter niet op het Slot blijven wonen en kocht voor f 20.000,-- van een zoon van Matthijs Beuning diens vorstelijke woning op het Broederplein. Beunings zoon verhuisde toen naar no 9, het zogenaamde Haarlemmerhuis.

De nieuwe vrouw van Zeist trouwde in 1768 met Moritz Wilhelm, burggraaf en graaf Von und Zu Dohna. De gravin heeft het Slot slechts tweemaal bezocht; haar gevolmachtigde was Johan George Wallis, die niet alleen haar rentmeester was, maar ook de "regeringsplichten" zou waarnemen.

De koopsom bedroeg f 145.000,--, waarvan f 20.000,-- ineens werd betaald; een tweede termijn ook van f 20.000,-- op 1 juli en een derde, groot f 5.000,--, op 1 januari 1768. De rest f 100.000,-- mocht blijven staan tegen een rente van 3½ procent. Voorwaar, Cornelis Schellinger was, ondanks alle misère, niet rancuneus.

De laatste jaren der Schellingers

De rust, waarnaar hij zo verlangd had, was echter van korte duur. Op 24 januari 1769 overleed zijn vrouw Sofia, pas 52 jaar oud. Hoewel zij zeer bemind was, is weinig van haar bekend. Zij leed aan een "gezwel in de hals", een kwaal die het haar tenslotte onmogelijk maakte iets te eten. Zeven jaar later stierf zijn enige zoon, waarschijnlijk aan t.b.c., 22 jaar oud. Maar ook de gezondheid van Cornelis liet te wensen over. Hij begon te sukkelen en stelde zich onder behandeling van broeder Rhörs, die chirurgijn wordt genoemd, en broeder Tralles, die "Herr Doctor Tralles" heette. Veel vertrouwen zal hij in beide broeders niet hebben gehad; hij raadpleegt ten minste twee professoren, die waterzucht constateren. Enige maanden later stelt weer een ander - professor Hahn - de diagnose: "asma hypochondrigue" (zijn kwaal zal wel verband hebben gehouden met zwaarmoedigheid). Het kon echter ook waterzucht worden, als de zieke niet "medicineerde".

De benauwdheden werden erger, zo hevig, dat hij eens tegen broeder Tralles zei, dat hij "den Heiland bad van hem in zulk eenen benauwdheid niet te haalen, want dat was zo erg dat hij nooit geweeten had, dat een mensch zoveel kon uitstaan en nog leven". Op 26 februari 1778 sloot hij voorgoed de ogen en werd ter aarde besteld op de begraafplaats achter het Zusterhuis, schuin tegenover het Slot, eens de droom van zijn leven. Met hem ging geen groot man, maar wel een goed mens heen.

A. Bredschneyder

Naschrift

Nog enige aanvullingen over de familie van Cornelis Schellinger, vnl. ontleend aan het artikel van J.M. Charisius-de Leur, geheten "Een geslachts-

Cornelis Schellinger,

De handtekening van Cornelis Schellinger, in 1765

De kerk (1766 - 1768) van de Evangelische Broedergemeente, op het Zusterplein
(Foto Hasewinkel)

register Schellinger" en gepubliceerd in De Nederlandsche Leeuw, 90e jrg, 1973, no 4/5 (april/mei). In dit register, geschreven in 1814, lezen we: "De Famielje van de Schellingers is herkomstig van het Eyland Ter Schelling, Zijnde de Eerste Mannen geweest Zeevarende lieden; in de groote kaart van de Eyland vind men een Zeegat, genaamt Volkert Douwes Gat". Genoemd naar Volkert Douwes., die ca 1600 leefde.

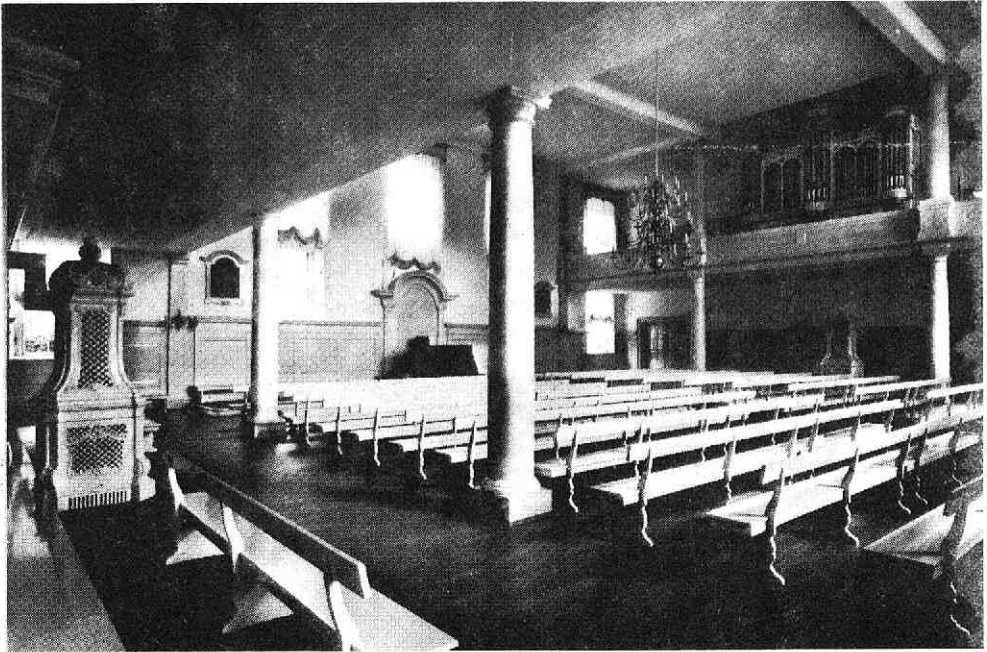
Diens achterkleinzoon was Cornelis Schellinger, geboren op 27 april 1711 te Amsterdam als tweede zoon van Rutger Schellinger (gest. 1731) en Maria van Laer (gest. 1734). In 1736 huwde Cornelis met Sophia Centen (geb. 1716); ze gingen wonen op Singel 100 te Amsterdam; in 1745 kochten ze het Slot en de Heerlijkheid Zeist. Uit hun huwelijk werden geboren: a) Maria (10-6-1748 en ongehuwd gest. 30-1-1814; gewoond hebbend bij de Broedergemeente te Zeist); b) Sophia (1749 en ongehuwd gest., gewoond hebbend bij de Broedergemeente); c) Cornelis (1754 en ongehuwd gest. 18-5-1776). Cornelis Schellinger stierf te Zeist op 26-2-1778, na zijn vrouw (gest. 24-1-1769 te Zeist) en zijn zoon.

Cornelis' oudere broer Jacob Rutgersz. Schellinger (1706 - 1769) huwde met Magdalena (van) Beuning; het huwelijk bleef kinderloos. Deze Jacob kocht in 1736 een stuk land te IJsselstein en liet daar de eerste nederlandse Hernhutter-nederzetting, "'s Heerendijk", bouwen. In 1738 werd hij er "oudste"; verder had hij aandeel in de oprichting van de Amsterdamse Broedergemeente en van het zendingsgenootschap. Het geciteerde register deelt ons over hem mede: "Hij was eerst een mystiek en ging na zijn Vaders dood van Enkhuizen naar Amsterdam, vertrok vandaar weder naar Zeyst, alwaar hij Bisschop wierd van de Hernhutters; hij bezocht met zijn vrouw de Moravische

broederen te Hernhut in Moraviën. Wierd op zijn reise door de Fransche troepen gearresteerd, dog na zijn wederkomst te Zeyst aldaar gestorven en begraven".

K.W.G.

De kerkzaal, waarin Cornelis Schellinger menigmaal de dienst zal hebben bijgewoond.
(Foto Hasewinkel)

Het paard van Dieges

Wagentje van Dieges (1879)

In de weekbode voor Zeist, Driebergen en Omstreken van 24 oktober 1891 staat een verslag van toenmalige menslievendheid, dat ik u, gelet op de figuur wie het betreft, niet wil onthouden. Voor een goed begrip een stukje voorgeschiedenis. "Van Gend en Loos" (J.B. van Gend en Wm P.J. Loos), die met de "Arnhemse wagen" een dienst Utrecht-Arnhem, via Zeist, reed, was na de opening - in 1845 - van het gehele traject Utrecht-Arnhem van de "Rhijnspoorweg" genoodzaakt, zijn dienst op te heffen 1). Zeist was daardoor verstoken van een behoorlijke verbinding met de grote steden. De diligence-rijder Paulus (Pauw) Dieges was er echter snel bij om een dienst te openen vanaf zijn woonhuis aan de Biltstraat (bij de Witte-vrouwenbrug) te Utrecht naar de Dorpsstraat (bij logement "de Zwaan") in Zeist. Kort daarop ging stalhouder Van Wijk uit Zeist ook met een diligence op Utrecht rijden en aanzien hij tot het station doorreed, was hij een zware concurrent van Dieges. Paulus nam die concurrentie overigens nogal goedmoedelijk op. Hij wist wel, dat Van Wijk met zijn mooie, in de winter van stro voorziene, wagens het betere publiek reed. Hij nam het daarom niet zo nauw met zijn tarief van f 0,35 per rit en

wie geen zeven stuivers kon betalen mocht van hem ook voor minder mee.

De talrijke studenten, die hij tot zijn klanten mocht rekenen, maakten nogal eens misbruik van zijn goedhartigheid. Naar verluide, verwisselden ze eens de plakken kaas van zijn boterhammen met briefkaarten. Dieges, die al wat dommelig begon te worden, zou het verschil niet eens geproefd hebben.

Na de ingebruikneming van de paardentram Utrecht-Zeist van de "Stichtse Tramway Maatschappij", was er voor het "wagentje van Dieges", zoals het in de wandeling genoemd werd, geen belangstelling meer en sindsdien zag Dieges als gewoon koetsier op het station te Utrecht met vigilante en paard naar een vrachtje uit 2).

Zoon Hendrik had inmiddels het commando overgenomen en hij zette de zaak van zijn vader op dezelfde voet voort.

Sinds mensenheugenis had men Dieges nooit anders gekend, dan achter oude afgeleefde paarden, die hij echter door zijn "doeltreffende" behandeling tot de laatste uren voor hun dood aan zijn wagentje wist dienstbaar te maken.

Ook het "wagentje van Dieges" kon niemand zich anders voorstellen dan krakend en waggelend en met gebroken of gebarsten ruiten.

Hoewel zijn latere vigilante er ook niet veel beter aan toe was, verdiende Dieges, naar hij zei, zo niet zijndagelijks broodje, dan toch zijn daglijks slokje.

Hij was niet duur, hij was beleefd en zeer dienstvaardig en hij had een aparte standplaats bij het station in Utrecht, waar ieder, die meer op bovengenoemde eigenschappen dan op uiterlijk vertoon gesteld was, Dieges op alle uren van de dag kon vinden.

Terwijl hij met zijn al sedert jaren onveranderlijke glimlach en bakkebaarden op de bok zat, werd

zijn rossinant er in het najaar van 1891 niet beter op en op een gegeven ogenblik werd zijn trouwe maker zelfs door de bevoegde autoriteiten voor verdere diensten ongeschikt bevonden en naar de slachter verwezen.

Hoewel het uit een oogpunt van dierenbescherming ongetwijfeld een goed besluit moet zijn geweest, was het een ramp voor Dieges, waarvan de gevolgen niet waren te overzien. Gelukkig werden deze afgewend door enige trouwe bezoekers van het station, die, door middel van een lijst, een som van "zestig" gulden bijeen brachten, waardoor een "nieuw" paard voor Dieges werd gekocht.

Trotser dan ooit nam Dieges weer plaats op de bok van zijn rijtuig en verzekerde aan iedere belangstellende, dat hij nog nooit achter zo'n mooi jong beestje gezeten had.

"Eer ze daar rookvlees van eten, liggen u en ik allang onder de grond, mijnheer", verzekerde hij aan elke belangstellende, hen tot instappen aanmoedigende.

Het zal wel nooit bekend worden of deze profetie vervuld is, maar wie brengt vandaag nog geld bijeen voor een "nieuwe" taxi, wanneer de verkeerspolitie de oude wegens gebreken van de weg heeft gehaald?

L. Visser

- 1) De trajecten Utrecht-Driebergen, Driebergen-Veenendaal en Veenendaal-Arnhem werden respectievelijk op 17 juli 1844, 15 maart 1845 en 16 mei 1845 geopend door de "Staat der Nederlanden". De exploitatie werd op 1 september 1845 overgenomen door de "Nederlandse Rhijnspoorweg Maatschappij".
- 2) De opening van het gedeelte Utrecht (stationsplein) - Biltstraat (Gildbrug) had plaats op 28 april 1879. Op 20 mei 1879 volgde de opening van het gedeelte Utrecht (Biltstraat) - Zeist (Het Rond).

Weekbode voor Zeist, Driebergen en Omstreken

POSTWAGENDIENST

VAN

ZEIST vice versa.

De ondergeteekende, ondernemer van Postwagendiensten buiten de Wittevrouwen te *Utrecht*, onderrigt mits dezen het reizend Publiek, dat zijne bovenstaande dienst zal afrijden en aankomen op de volgende uren, te weten:

ZOMERDIENST 1 APRIL 1865.

VERTREK VAN UTRECHT.

's Morgens ten 7, ten 9 en ten half 12 ure.
's Nam. ten 2 ure. 's Av. ten half 7 ure.

VERTREK VAN ZEIST.

's Morg. ten 8 en half 11 ure. 's Nam. ten 1
en ten half 4 ure. 's Av. ten half 6 ure.

Prijs per persoon. . . . . f 0.35.
Heen en terug op denzelfden dag . . . » 0.60.

Expeditie-Kantoren.

Ten zijnen huize buiten de Wittevrouwen.
Te *Zeist*, bij VERMEULEN in »*de Zwaan*».

P. DIEGES.

01-04-1865

DILIGENCE-DIENST.

Firma VAN WIJK & Co.

ZOMERDIENST.

Van **ZEIST**: 's m. 6 u. 45 m., 's voorm. 10 u. 15 m.,
's nam. 2 u. 15 m., 's av. 8 u. 15 m.

» **UTRECHT**: 's m. 8 u. 15 m. 's mid. 12 u. 30 m.,
's nam. 3 u. 30 m., 's av. 9 u. 45 m.

en des Zaturdags nog eene **extra dienst** van
ZEIST 's morg. 7 u. 45 m.

Terug van **UTRECHT** 's nam. 1 u. 30 m.

29-04-1865

Huize "Rodichem" en omgeving

Uit een in 1973 tot schrijver dezes gericht verzoek om historische inlichtingen over "Rodichem" en omgeving is het onderstaande artikel ontstaan, zij het met latere wijzigingen. Aangevangen moge worden met een korte

Voorgeschiedenis

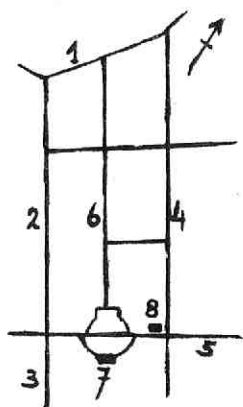
Alvorens met de, vrij recente, geschiedenis van het fraaie huis "Rodichem" en het bijbehorende park te beginnen, moge iets worden gezegd aangaande de naam. Zonder twijfel is deze benaming een samenstelling van "rode, roding" en "hem, heim, ichem, inchem", als in Beusichem, Erichem, Bunninchem (Bunnik), Doetinchem, Gorinchem, enz. Het laatste naamgedeelte wil dus zeggen: huis, woning, heem en het eerste deel "is de naam voor een in ontginning genomen stuk woeste grond, hetzij bos hetzij heide; daar moest men beginnen al het opstaande hout te rooien" 1). Vergelijk namen als Nijenrode, St Oedenrode, Roden, e.a. Hoe het zij, ons "Rodichem" hier is nieuw, eerst op kaarten van deze eeuw voorkomend en ongetwijfeld door een bewoner van de buitenplaats er aan gegeven.

Enige eeuwen geleden was deze streek nog "woest en ledig", al liep er al sinds onheuglijke tijden een weg van Utrecht langs de oude herberg "De Pan" of "'t Panhuys" naar Amersfoort. Doch de huidige weg - nadien weer vele malen verbreed, verlegd, gemoderniseerd - dateert pas van 1652/53, toen Gedeputeerde Staten van Utrecht de aanleg en beplanting van een nieuwe weg tussen Amersfoort en de Arnhemse (= Utrechtse) weg goed keurden. Zo ontstond de kaarsrechte "Berchwech" of "Nieuwe Amersfoortsche Straatwegh".

De grond aan weerszijden van de weg werd daarna in vakken verdeeld ter breedte van 100 roeden of 376 meter en zich 50 roeden diep uitstreckende; maar werd zo'n vak bebouwd met een woning, dan werd de perceeldiepte 100 roeden. De zijden van die vakken moesten grenspaden hebben van 3 roe (= ruim 11 meter) breedte, de zgn. sorties 2). Deze paden zijn nog hier en daar te herkennen, bijv. als Verlengde Bergweg, Prins Alexanderweg, Dolderseweg, Ericaweg, Panweg, enz. Op 17 december 1652 werden de diverse vakken toegewezen aan de kopers (Amersfoort kreeg de oostelijke 12 vakken) en zo verkreeg de heer J. Schade van Westrum - wiens portret door Frans Hals is geschilderd - het 19e vak, aan beide kanten van de weg. Op het zuidelijke perceel liet hij het huis "Sandbergen" (nu: Oud Zandbergen) bouwen door Jacob van Campen; het noordelijke stuk was - zoals toen en later mode was - "overplaats" of "overtuin", al bestond dit vak vnl. uit "heetveld", d.w.z. heide. Nog op een kaart van 1810 is er sprake van Bosch en Duin en omgeving als "gemeen heideveld", liggende in de zgn. "Amersvoorder Bergen".

Wie de opeenvolgende eigenaren van "Sandbergen" (en tevens van de herberg "Huis ter Heide") zijn geweest kan beter besproken worden - en kwam reeds ter sprake 3) - bij de behandeling van de historie van genoemd buiten. Voor ons is wel van belang, dat per rekest van 5 februari 1793 de toenmalige eigenaar-bewoner van de buitenplaats, mr Laurens Jan Nepveu, aan de Utrechtse Staten verzocht om heide en duinen te mogen kopen om die grond te bebouwen en te beplanten met bos; in totaal 81 morgen en 400 roeden, d.i. ongeveer $72\frac{1}{2}$ ha. Dit verzoek werd toegestaan, op voorwaarde, dat de steeg tussen de herberg "Huis ter Heide" en de "overplaats" - dus de Verlengde Bergweg

alias Ravenhorstsesteeg alias Hobbemalaan - werd doorgetrokken tot het einde van de te kopen hei. Rekent men dit alles na op de huidige kaarten, dan zou deze "ontginning" omvat hebben het Blookerpark, het Rodichempark, het Coburgpark en terrein tot ongeveer de Vossenlaan. Tussen haakjes: deze weg is al oud, bestond althans reeds anderhalve eeuw geleden onder de naam "Princelaan". Nepveu stierf in 1823, maar nadien woonde zijn weduwe nog op "Sandbergen".

De situatie ca 1865.

1. Vossenlaan. 2. Verlengde Bergweg. 3. Prins Alexanderweg. 4. Dolderseweg. 5. Amersfoortseweg. 6. Gezichtslaan. 7. Zandbergen. 8. Ned. Herv. Kerk.
-

Op kaarten uit die tijd staan nog geen wegen aangegeven in de "overplaats".

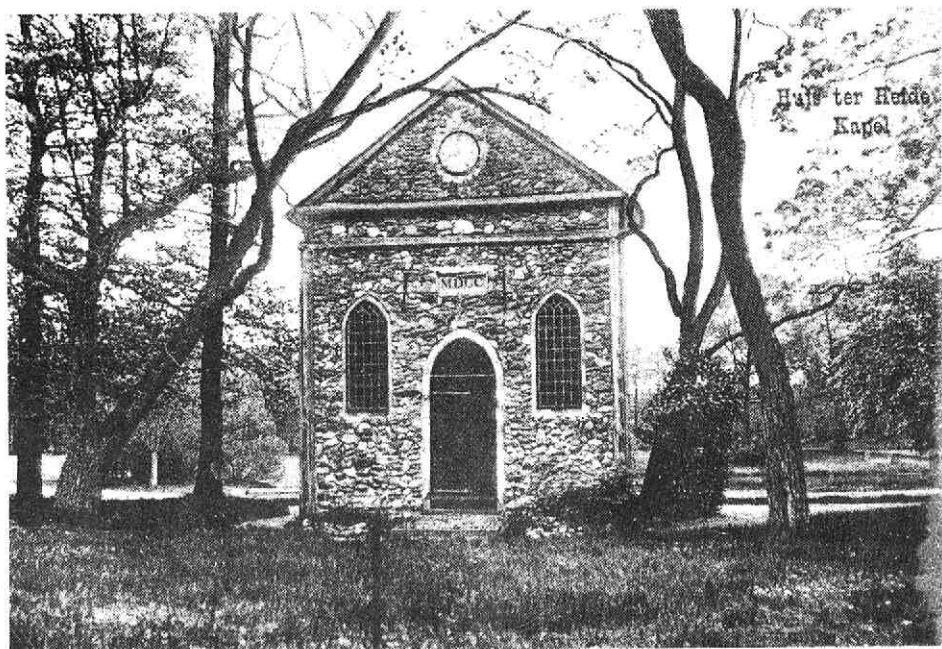
Ook op een kaart van 1861 staat slechts aan beide zij-

den van de Amersfoortseweg de naam "Zandbergen"; er is geen bebouwing in het noordelijke part, met uitzondering van het Protestantse Kerkje, het zgn. Witte Kerkje (gebouwd in 1859, op een stuk grond, dat welwillend was afgestaan door de toenmalige bewoner van "Zandbergen", mr P.M. de la Court), en de pastorie in een hoekje van de "overplaats". Wat natuurlijk nog niet zeggen wil, dat er toen aldaar geen paden waren. In ieder geval zien we in 1867 op een kaart in de bekende gemeenten-atlas van Suringar wel een aantal paden, maar geen vijver. Zoals men zal opmerken - zie bijgaand schetskaartje - was de Gezichtslaan (later Jacob van Kampenlaan genoemd) er wel. Ten oosten van de Dolderseweg was alles nog bos.

wordt vervolgd

K.W. Galis

De zogenaamde kapel in het Blookerpark, ca 1925

Noten:

- (1) Aldus J. de Vries: "Woordenboek der Noord- en Zuidnederlandse Plaatsnamen", Utrecht, 1962; pag. 144. En G.J. Uitman: "Wat zeggen onze Aardrijkskundige Namen?", Assen, 1954; pag. 52 e.a. en waarin op pag. 86 wordt vermeld, dat Renkum in een akte van 970 "Redichem", later ook "Radinchem", heette. Volgens De Vries evenwel betekent die naam "heem van Rado". - Ca 1400 stond bij de Soestereng de "Roedeghens-hoeve". Zie ook: H.J. Moerman: "Nederlandse Plaatsnamen", Leiden, 1956; pag. 85 vlg.
- (2) C.W. Moorrees en P.J. Vermeulen: "Vervolg van Groot Plakkaatboek 's Lands van Utrecht", Utrecht, 1860; II, 2e boek, titel 14; pag. 196-199.
- (3) K.W. Galis: "De herberg "Het Huis ter Heide". Bulletin van de Van de Poll-Stichting, 1, 1971, afl. 4; pag. 16-25.

Huize "Rodichem" en omgeving (2)

Op 2 november 1896 werd "Zandbergen" c.a. gekocht door Johannes Blooker (van "de cacao", zoals ouderen zich zullen herinneren; geb. Amsterdam 25/2-1850 4) en gest. Zeist 23/1-1934) van de Erven Beuker.

De noordelijke helft van het landgoed bestond toen nog ten dele uit heide en een verwaarloosd bos. In opdracht van Blooker liet de bekende tuinarchitect Copijn sr een vijver graven, twee stukken weiland aanleggen, het voorterrein vernieuwen, heuvels maken met boomgroepen, etc. 5). Ook kwamen er nieuwe wegen; op een kaart van 1902 is dit alles reeds aangegeven. In 1906 kregen deze officieel hun namen, zoals Potterlaan, Rembrandtlaan, enz. In 1907 kwamen er enkele gaslantaarns en in 1912 al electrisch licht.

Wat toentertijd Park Zandbergen genoemd werd - zelfs nog omstreeks 1940 - heeft nadien dus de naam Blookerpark gekregen (al had men het ca 1920 reeds over "het zoogenaamde Blookerpark"). De bebouwing was echter ook toen nog gering; tot de Vossenlaan vond men slechts de villa's Fulnaho, Coburg en - later - Rodichem.

Hoe de poëtische wandelaar uit die dagen over het nieuwe park dacht moge blijken uit de volgende ontboezeming 6): "Hier noodt de breede Ruysdaellaan, met forschen spar en den en beuk terzijden opgesteld 't Zandbergenpark binnen te treden. Hoe breed en bevallig slingert de heerlijke laan door 't opgaand geboomte, waaraan dit park in 't bijzonder zoo rijk is. Evenals langs onzen weg, zoo ook dieper en overal in 't park verheft zich eerwaardig hout, slechts hier en daar doorboord van

Portret van de heer
Johannes Blooker
(1850-1934).

Onder: Huize "Rodichem" omstreeks 1920.

breede, rechte lanen met treffende vergezichten en rijwegen welke bochten wit glinsteren tusschen de slanke dennen. Kijk, hoe teekenachtig ziet daar ter rechter dat tuinhuisje er uit, met de eigenaardig met kiezelsteen bewerkte achterzijde, waarin een klok is afgebeeld 7). Al hoewel dat alles geen bijzondere beteekenis heeft, past 't volkomen in deze rustieke omgeving. Hoe teekent daarentegen 't witte Vijverzicht zijn bevalligheid tegen den donkeren achtergrond, hoe schilderachtig ligt Huize Delta met haar prachtige sparren en beuken dieper in 't park, aan 't aansluitingspunt der Potterlaan, die om een even bekoorlijk gelegen villa, nabij den parkvijver weer met een bocht op den Amersfoortsche straatweg uitkomt. Hoe uitermate schoon is 't gezicht over den vijver op 't huis Zandbergen ...".

Bij akte van 14 juni 1911 verkocht de heer Blooker aan de heer Johannes Cornelis Soeters (zonder beroep), voor notaris J.G. Brouwer Nijhoff te Utrecht, een bosterrein en terrein van vermaak van 4 ha en 48 aren, een groot aantal percelen in sectie A van de gemeente Zeist omvattend 8). Genoemd terrein werd begrensd door de Verlengde Bergweg, het zgn. Apenlaantje, de Ruysdaellaan, de Rembrandtlaan en - aan de noordkant - door een rechte grenslijn tussen Dolderseweg en Verlengde Bergweg. Er werd o.m. een erfdiensbaarheid gevestigd op de Gezichtslaan; wij lezen: "De koper en latere eigenaar van het bij deze verkochte zal hebben het recht van vrij uitzicht zooals dit thans van af het kadastrale perceel gemeente Zeist, sectie A nummer 1366 (nu K 120 = huize Rodichem, G.) kan worden uitgeoefend over de Gezichtslaan, genaamd Jacob van Kampenlaan, naar den Amersfoortschen straatweg, ..". Bij akte van 26 oktober 1912 werd op een en ander teruggekomen; met name op de aan te leggen wegen in het park "volgens het thans bestaande

BOUWTERREIN TE KOOP VILLA PARK „ZANDBERGEN“

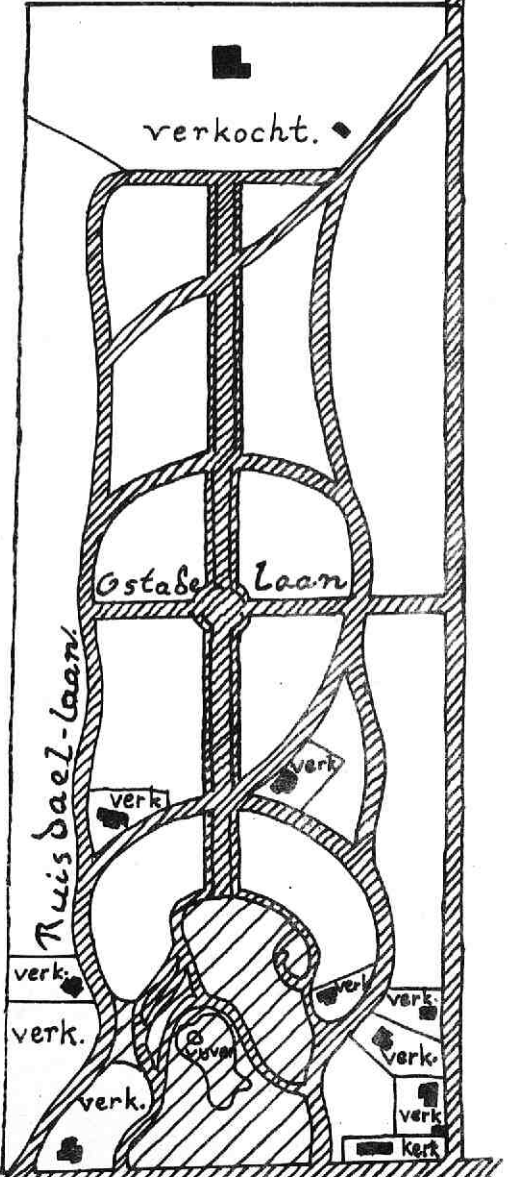
3 MIN: VANAF STATION

HUIS TER HEIDE
dagelijks 20 op en af
gaande treinen
van en naar Utrecht.

VANAF 50^{ct} DE M²
MET INBEGRIIP VAN
ZWARE OPGAANDE BOOMEN
MINIMUM VERKOOP 2000 M²

TE BEVRAGEN BIJ:
J.V.D. BRINKJ.^R
TEL: INT: N° 104 ZEIST.
D.P. HARMSEN.
TEL: INT: N° 61 ZEIST.
W.V. LANKEREN J.^R
TEL: INT: N° 394 UTRECHT

naar
de Yuursche
en Hilversum.

spoor".

De nieuwe eigenaar, de heer Soeters, liet vervolgens op de as van de Gezichtslaan (22 meter breed zijnde en ca 500 meter lang, waarvan nadien het noordelijke gedeelte - tot de Vossenlaan - verdwenen is) een fraaie buitenplaats bouwen, getuige mede de jaartallen "1912" in een geveltop en boven de haard in de hall.

Maar bij akte van 6 oktober 1922, eveneens verleden voor notaris Brouwer Nijhoff, wordt het gehele landgoed wederom verkocht, nl. aan Willem Philip Peletier te Huis ter Heide. Er is dan sprake van: huis, garage, tuin en bos; kadastraal hernummerd in K 120 en 121. Peletier woonde er tot einde 1943, toen hij de villa ontruimde omdat Zuster F. Groen - die haar rust- en verpleeginrichting "In de Dennen" aan de Duinweg door de Duitse bezetters zag gevorderd - er in moest.

Portret van de heer Willem Philips Peletier (1891-1955); welwillend ter beschikking gesteld door mevr. J.L.E. Nijenbandring de Boer-Peletier.

Na de oorlog kwam de heer Peletier niet op "Rodichem" terug; hij verhuurde het enige tijd alvorens het huis te verkopen.

De heer Peletier was degene, die zijn huis de naam "Rodichem" gaf; voordien heette het "De Overplaats". Dit geschiedde, omdat hij eigenaar was van gronden nabij Brakel (ten oosten van Woudrichem), grotendeels uiterwaarden aan de Waal, waarop eertijds een kasteel "Rodichem" had gestaan (waaraan heerlijke rechten waren verbonden). Van dit kasteel zijn geen resten meer over; het terrein behoort nu toe aan Peletier's zoon, W.P. Peletier, te Hoenderloo 9).

Uit deze jaren dateert de beschrijving van Kraal, onder het kopje "Zandbergenpark", luidend 10): "De prachtige overplaats van ouds van Zandbergen heeft een heel ander aspect. In plaats van door woeste gronden, leiden hier de Ruysdaellaan en Rembrandtlaan door statig geboomte om de weide en den vijver, waar een hoge sparrenlaan een verte schenkt. Lanen met namen der schilders Potter, Van Ostade en Jan Steen, waartusschen Rodichem en Nieuw-Zandbergen (in 1913 gebouwd, G.) 't meest de aandacht trekken, verdeelen heel intiem en verrassend dit kleine, deftige park, dat al met mooie landhuizen en villa's volgebouwd was in den tijd toen 't verkeer geen breede wegen noodig had. De aanleg van de buitenplaats Rodichem (tuinarch. Copijn) is er opvallend". Van dit Zandbergenpark wordt dan bij akte van 17 december 1925, op bepaalde voorwaarden, 10 ha geschonken aan de gemeente Zeist door de heer Blooker. Het overige terrein is, zoals "Rodichem", in percelen verkocht aan particulieren.

Vervolgen wij met de historie van "Rodichem". 't Is merkwaardig, dat op een kaart van de Topografische Dienst (blad no 32 C) van ca 1947 het huis staat aangeduid met de naam "Baldersburg". Vanwaar die belangstelling voor de oud-Noorse god van het licht?

De nieuwe bewoners zullen deze naam ook wel niet hebben gekozen. Bij akte van 15 oktober 1946, opgemaakt voor notaris Ter Horst, werd nl. de Ned. Provincie der Congregatie van den Heiligen Geest (gevestigd te Gemert) eigenares van het landgoed. Interessant is artikel 8 van deze akte (in eerdere akten ook al beknopt opgenomen), luidende: "Op den bij dezen verkochten grond, voor zoover betreft de perceelen Sectie K nummers 120 en 121 zullen nimmer mogen worden gebouwd - en de daarop te stichten gebouwen zullen nimmer worden gebezigd voor - of ingericht tot arbeiderswoningen, koffiehuisen, slijterijen, tapperijen, herbergen, bierhuizen, geneeskundige inrichtingen, scholen, kloosters, fabrieken, trafieken of inrichtingen waartoe bij de wet bijzondere vergunning van overheidswege moet worden verkregen, alles op straffe eener boete van tien duizend gulden ten behoeve van den eigenaar of lateren eigenaar van het voormalige perceel gemeente Zeist Sectie A nummer 1367 te verbeuren door den koper of lateren eigenaar, die de overtreding begaat. - De koopster zal bij vervreemding, uitgifte in erfpacht, opstal of vruchtgebruik van het geheel of een gedeelte van het bij deze gekochte verplicht zijn, dit beding met het strafbeding aan den nieuwen verkrijger, erfpachter, opstalhouder of vruchtgebruiker op te leggen, onder verplichting aan dezen, om hetzelfde beding en het strafbeding met zijne opvolgers te maken, alles op verbeurte van gelijke boete van tien duizend gulden, ten behoeve van den eigenaar of lateren eigenaar

van het voormalige perceel gemeente Zeist, Sectie A nummer 1367 voormeld".

In 1951 verandert de situatie opnieuw. Reeds in februari werd in een vergadering van B. & W. van Zeist gesproken over een voorstel van ir W. de Bruyn om het landgoed onder te brengen in een stichting en er woningen te bouwen voor bejaarden, uit het gehele land. 't Huis "Rodichem" zou een verzorgingscentrum zijn; het natuurschoon (de vijvers, etc.) zou gespaard worden; de woningen zouden op den duur eigendom kunnen worden van de bewoners; ziektekosten dienden de bewoners zelf te betalen; het park zou toegankelijk blijven voor het publiek; er zouden vnl. woningen voor echtparen komen. In het "Grote Huis" (= Rodichem) zou een restaurant en logeergelegenheid komen en recreatie-mogelijkheid voor de parkbewoners; uit deze bewoners en de stichtingsdirectie zou een adviescollege worden gevormd om algemene wensen te berde te brengen en te behandelen; enz.

Na de nodige vijven en zessen, met name op financieel gebied, werd voor notaris J.L. Neuteboom in Den Haag op 22 mei 1951 de oprichtingsakte verleend van de Centrale Stichting "Rodichem" voor Bejaardenzorg, de nieuwe eigenares derhalve. Al met al waren de kosten, voor die tijd zeker, niet gering. Een raming van 1951 geeft o.a. als uitgaafposten: aankoop van het landgoed f 204000,-; vaste tuinman f 2250,- p.j.; portier/administrateur f 2400,-; enz.; in totaal zou het project ca f 1.350.000,- kosten. De grond werd door de Stichting overgedragen aan de gemeente Zeist; deze bezit en beheert ook de wegen (ca 9600 m²). Officieel kwam dit laatste pas tot stand op 7 mei 1953, ten overstaan van notaris mr H.B. van Rhijn te Zeist.

HOTEL RODICHEM
HUIS TER HEIDE.

DINSDAG 9 OCTOBER, 8.15 UUR

BEETHOVEN CONCERT

ALEXANDER FEINDLAND, ... viool.

ELISABETH FEINLAND, . . violoncello.

ANNA WESTER . . . . . piano.

*

PROGRAMMA:

Sonate op. 5 no. 2 . . . cello -piano

Sonate op. 47 (Kreuzer) . viool -piano

Trio op. 11 . . . . viool -cello -piano

*

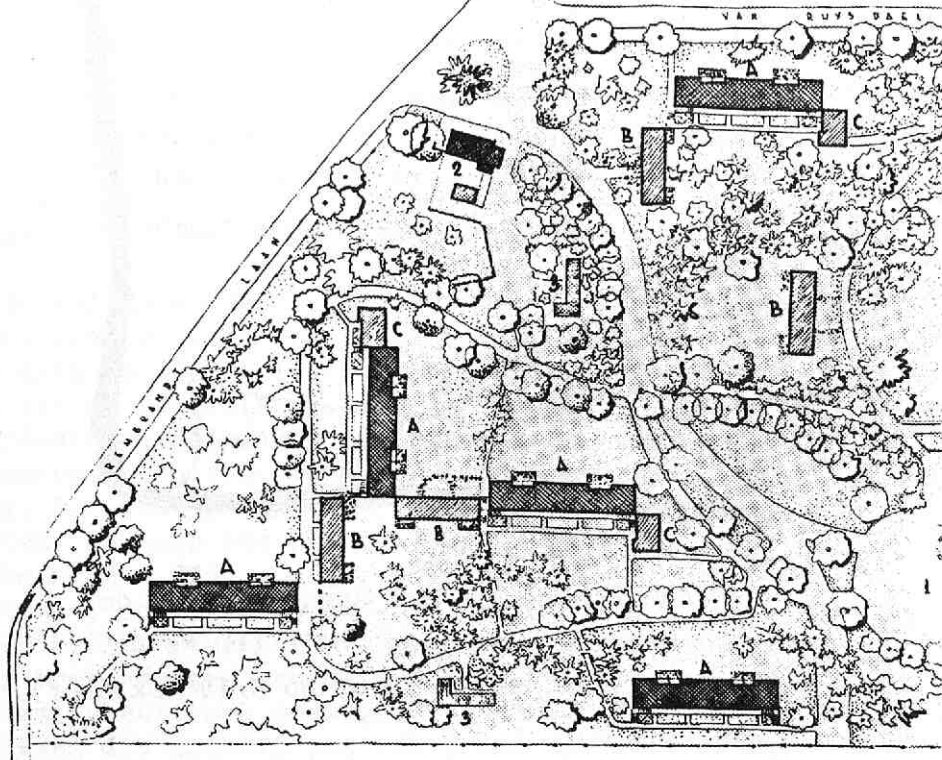
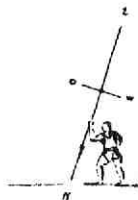
Toegangskarten à f 1,75 (bel. inbegr.)
verkrijgbaar bij Hotel Rodichem.

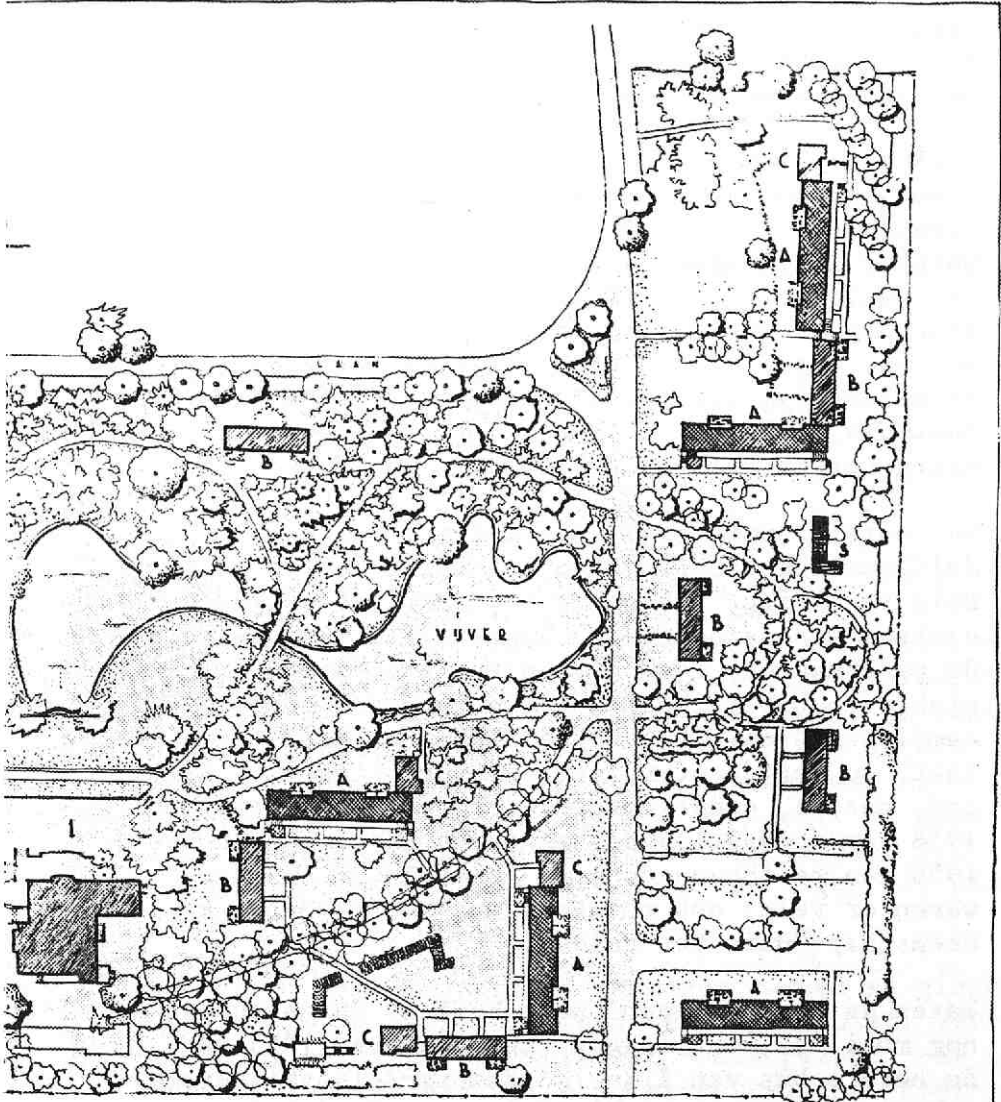
Advertentie in het Maandblad van de
Belangengemeenschap "Huis ter Heide",
"Contact", 2e jaarg. 1956, no 9/10 (oktober).

SITUATIE "RODICHEM"

Ontwerp 1951

- 1. ——— VERZORGINGSHUIS
  - 2. ——— TUINMANSWONING
  - 3. ——— RIJWIEL BERGINGEN
- TYPE A. B. C. WOONPAVILJOENS

SCHAAL 1A 500.

Op 25 juni 1952 werd dan zonder officiëel vertoon de eerste spade in de grond gestoken voor de bouw van 107 woningen, verstrooid in paviljoens. In september 1953 waren alle woningen - ontworpen door architect Grijpsma - gereed, met de wegen, gazons, etc. Door het Ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting werden op 3 oktober van dat jaar de huren vastgesteld op resp. f 35,- p.m. (voor 47 woningen), f 40,- (voor 40 woningen) en f 45,- (voor 20 woningen). In 1952 reeds was de buitenplaats - toen nog Rembrandtlaan 15 - verhuurd aan pachter J.C. Hagemans (die er in 1957 nog pachter van was) met het al hiervoor vermelde doel. Voordien was de westelijke aanbouw bij het huis (nu keuken, enz.) al tot stand gekomen. - In de akten is natuurlijk ook melding gemaakt van het servituut van de Gezichtslaan. - Op 13 oktober 1952 kreeg het terrein officiëel de naam "Park Rodichem".

Het eerste nummer van "Ons Rodichem Nieuws", mededelingenblad van de stichting "Park Rodichem" te Huis ter Heide, verscheen in maart 1954; eindredacteur was de heer J.C. Rugaart 11). Er was voor de parkbewoners toen al een sociëteit, een bridgeclub, een bibliotheek en er werd geschaakt en gedamd. De vereniging van de bewoners heette "Contact" en zorgde o.m. voor filmvertoningen, concerten, bazars, excursies, e.d. Zo was er in februari 1958 een goedgeslaagde bazar. En bijv. in oktober 1956 een Beethoven-concert (zie afb.). Lezingen waren er vele; ook relaties met de Belangengemeenschap "Huis ter Heide".

Waren de verbindingen "naar buiten" in het begin nog moeilijk, met ingang van 3 januari 1955 reed de eerste bus van lijn 14 (Bunnik-Zeist-Hilversum) ook via de Frans van Mierislaan. - In dat jaar werden door bemiddeling van de heer A. Spaarkogel

in het park een vijftal flinke banken geplaatst. - De "raad van advies", al in 1951 voorgesteld, kwam op 13 januari 1955 voor het eerst bijeen (met de bedoeling, dat maandelijks te blijven doen) en bestond toen uit: mej. Dijst, hr Gaasterland, mej. Van Hamersvelt, hr Ossewaarde, hr Spaarkogel, hr Van Steenbrugge, hr Van de Steen, mevr. Veltema en hr Würdeman. - In augustus 1955 brandde voor 't eerst de elektrische straatverlichting. - De vijvers in het park werden weer in orde gemaakt (kosten ca f 8000,-). - De bibliotheek (begonnen in november 1953) telde al ca 700 delen. - De eerste voorzitter van de Stichting, de heer Th. Elink Schuurman, stierf op 4 maart 1955. - Het Stichtingsbestuur bestond in 1954 uit: mr W.A.H. Fuchter (voorzitter/administrateur), hr O.J. Risselada (secretaris), hr A.H. Kruitbosch (vice-voorzitter), mej. N.A. Loot en hr J.C. Rugaard. - Opzichter was de hr C. van Lierop en tuinman (ingaaude 1 oktober 1955) de hr L. van Schalm. - In 1956 werd per 1 januari de oude naam veranderd in "Stichting Rodichem Zeist". - En in 1957 werd door de parkbewoners een gezinshulp-regeling ingesteld. - In 1971 was er nogal beroering vanwege het concept-bestemmingsplan Bosch en Duin, van de gemeente Zeist, nl. om een flinke verbindingsweg te maken tussen Verlengde Bergweg en Ruysdaellaan door een deel van het park. De toenmalige voorzitter van de Stichting, de heer P.C. Wessels, protesteerde, met anderen, tegen dit plan 12).

De jaren gingen voorbij, bewoners kwamen en gingen of stierven. Veel veranderde er verder niet. Vermelding verdient nog wel, dat - als gezegd - de eerste pachter van huize-hotel-restaurant "Rodichem" de heer Hagemans was, doch van 1 januari 1968 t/m 31 december 1972 was dit de Vereniging

van den Heiligen Gerlachus (gevestigd te Cuyck aan de Maas). Thans, sedert 1 mei 1973, is het oude buiten - nu Park Rodichem no 1 - gepacht door de heer C. de Vries c.s., die er weer als voorheen een hotel-restaurant in opende.

Dr K.W. Galis

Noten:

- (4) De heer J. Blooker werd lid van de Zeister gemeenteraad op 24 juli 1899 en wethouder op 7 september 1909; hij trad af in beide functies per 4 september 1917. Tevens was hij ambtenaar van de burgerlijke stand van 1 oktober 1909 tot 1 november 1917.
- (5) E. Gewin: "Uit oude papieren", Krantenartikel, november 1924.
- (6) J.W. Kraal: "Nieuwe Groote Gids van Zeist", Zeist, 1907; pag. 155/156.
- (7) Sedert september 1962 berust de loden wijzerplaat van dit tuinhuisje in de dépendance van de Van de Poll-stichting in het gebouw van de Dienst voor Openbare Werken, Zeist.
- (8) Deze - en enkele volgende - gegevens werden welwillend door personeel van het gemeentelijk Kadaster voor mij opgezocht.
- (9) Deze gegevens ontving ik van de heer mr P.H. Damsté, te Utrecht, bij diens schrijven van 3 mei 1974. - In "Gens Nostra", 13e jrg, 1958, vond ik op pag. 259 nog vermeld een Wilhelmus van Dam, heer van Brakel, Rodichem, enz., enz. en zijn zoon Jean Baudet van Dam, heer van Brakel en Rodichem (geb. Brakel 18/5-1812, gest. Utrecht 13/2-1876).
- (10) J.W. Kraal: "Zeist en de Stichtsche Lustwarrande", Zeist, 1933.

- (11) Uit dit maandblaadje zijn diverse gegevens geput. Evenals uit de Nieuwe Zeister Crt van 26/11-1951 en van 25/6-1952, de Zeister Nieuwsbode van 28/8-1953, het Vrije Volk van 6/12-1951, het Finantieel Weekblad voor de Fondsenhandel van 11/7-1952, De Woningbouwvereniging van ./1-1952.
- (12) Zie o.a. de Nieuwe Zeister Crt van 29/4-1971 en het Utrechts Nieuwsblad van 11/5-1971.
-

Lezing

De op 29 mei j.l. door onze Stichting in het Slot te Zeist gearrangeerde lezing stond in het teken van Monumentenjaar 1975. De vice-voorzitter, mr H.L.L. van Hoogenhuyze, opende - wegens verhindering van de voorzitter - de bijeenkomst, bijgewoond door ca 50 personen, en begroette met name de spreker, de heer A.P. Smaal, chef-voorlichting bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

De heer Smaal hield een enthousiaste causerie - onderbroken door twee fraaie filmpjes; o.a. "Wentelen-de Wieken" - over algemene facetten van monumenten en het behoud ervan. Daarvoor heeft de Rijksdienst aparte afdelingen, bijv. voor kerken, kastelen, molens, enz. De molens zijn sedert kort ook beschermd, maar bijv. watertorens (nu bestudeerd) nog niet.

In principe wordt de "beschermingsgrens" getrokken bij het jaar 1850. Maar in 1974 werden al 136 R.K. kerken en 18 spoorwegstations op de lijst gezet; allen van nà 1850. Zo groeit het aantal te beschermen panden steeds aan; er zijn er thans ongeveer 40.000. Daarbij komen nog zo'n 120 beschermde dorps- en stadsgezichten, d.w.z. omstreeks een kwart van het totale nederlandse aantal.

De Spaarndammer-buurt is bijv. zo'n beschermd stadsgedeelte; Heusden en Buren beschermde stadjes. Voor al dit restauratie- en bijbehorend studie-werk is momenteel bijna 75 miljoen gulden beschikbaar; er is nog voor een miljard gulden aan subsidie-aanvragen lopende.

Eén van de vele problemen blijft ook: hoe moet men restaureren? Teruggaan daarbij naar 16e, 17e of 18e eeuw? Moet men vroegere fouten bij een restauratie handhaven? In onze monumenten is een stuk landsgeschiedenis weerspiegeld. "Monumenten zijn het meubilair van een land", zegt men wel. Daarom huldigt men tegenwoordig meestal de opvatting zo min mogelijk "terug" te restaureren, doch zo eenvoudig mogelijk - en goedkoop - te conserveren.

Moeilijkheden heeft men ook soms door het volgende. Is er een sanerings- of restauratie-plan gereed gekomen voor een stadsgedeelte, bijv. het Stokstraat-kwartier te Maastricht, dan kan één huiseigenaar die weigert om mee te doen zo'n plan doen stagneren.

Een ander probleem kan zijn: het landschapsbederf. Stel, dat een molen voor het symbolisch bedrag van f 1,- is overgenomen van een waterschap, is hersteld en wordt ingericht als restaurant. Al spoedig blijkt de molen te klein te zijn voor dit doel; men wil een aparte keuken er bij bouwen. Het landweggetje erheen wil men, wegens het toenemend bezoek, asfalteren. Tegen het grote brandgevaar wil men ook iets doen. Kortom: het monument en de omgeving lopen gevaar. Nu grijpt de Rijksdienst in en zegt "neen" tegen die wijzigingsplannen.

Vandaar dat men wel hoort, dat deze Dienst alles verbiedt; "niets mag". Dit is natuurlijk onjuist. - Zo moet men bijv. het huidige drukke verkeer weren in de oude binnensteden; het hoort er niet.

De zorg voor de monumenten - waarbij Nederland, internationaal gezien, lang geen gek figuur slaat - begon eigenlijk in 1873, toen jhr Victor de Stuers zijn bekende artikel "Holland op z'n smalst" publiceerde in De Gids. Geleidelijk aan groeide daarna het besef, dat men zuiniger om moest gaan met hetgeen ons land nog bezat. Thans zijn er ca 650 grote en kleine organisaties die deze taak hebben aangevat. De verhouding tussen hen en Monumentenzorg is wel eens moeilijk. Men zou de inspanning op dit gebied moeten bundelen en gelukkig is er sedert kort een begin: de Stichting Nationale Contactcommissie Monumentenbescherming (waarin dus o.a. de Bond Heemschut, de Vereniging Hendrick de Keyser e.a. zitting hebben).

En nu is dan door de Raad van Europa dit jaar uitgeroepen tot een Europees Monumentenjaar. In ons land werd gevormd het Nationaal Comité Monumentenjaar 1975, kortweg M '75, met als motto "een toekomst voor ons verleden". Regionaal en plaatselijk vinden diverse activiteiten plaats. De provincie Utrecht koos als project, de restauratie van de vijf blokjes 18e eeuwse "kasteelwoningen" te Renswoude. Verder zijn er in vele plaatsen van Nederland tentoonstellingen, lezingen, dia- en filmvertoningen, concerten, publicaties van actuele boeken, in gebruikneming van herstelde bouwwerken, excursies (naar Orvelte, Middelburg, enz.). Moge dit alles blijvend bij velen nawerken. Na enige discussie sloot mr Van Hoogenhuyze met dank aan de spreker deze interessante avond.

K.W.G.

Heeft u reeds deel 1 en/of deel 2 van "De Oude Kerk te Zeist" gekocht ? Voor slechts f 10,- per deel - afgehaald - te verkrijgen bij de conservator van onze Stichting, 's woensdags op het Slot.

Excursie

Met stralend weer vertrok op 13 juni j.l. 's middags een 50-tal deelnemers aan de excursie van onze Stichting (terwijl nog 6 anderen met eigen vervoer zich aansloten) uit Zeist op weg naar Buren; met een fraaie bus. Helaas kreeg dit fraaie uiterlijk reeds in Driebergen schade, doordat in een scherpe bocht een afgezaagde boomstronk ongewild als stootblok fungeerde. Niettemin, voort ging het, langs Goyersdijk, Broekweg, Sterkenburglaan, Langbroekerwetering, enz. tot Wijk bij Duurstede werd bereikt. De natuur had haar beste beentje voor gezet, zo het aangename parend met het historisch-leerzame. Voor dat laatste zorgde reisleader mr H.L.L. van Hoogenhuyze.

Was genoemd deel van de route voor velen bekend terrein - door vorige excursies - thans, na de overtocht per pont over de Lek, ging het (merendeels onbekende) Gelderse landschap voor ons open. Langs Rijswijk (het derde in den lande) arriveerden wij in Zoelen, gesierd met een mooie oude dorpskerk en het kasteel Soelen in zijn park. Via Kerk-Avezaat kwam, tegen half drie, het gezelschap te Buren aan.

Allereerst werd daar het voormalige Weeshuis - nu museum van de Koninklijke Marechaussee - bezocht, vnl. de hal, de regentenkamer, de zgn. Burenkamer (met mooie diorama's over de stads-

historie), terwijl tevens de prachtige voorgevel in Hollandse renaissance-stijl uit 1613 werd bewonderd. Het gebouw werd gesticht door Maria van Nassau (dochter van prins Willem I, de Zwijger), gehuwd met Philips van Hohenlohe. Tot 1953 was het als weeshuis in gebruik.

Vervolgens wandelde een deel van het gezelschap over een stuk van de oude stadswal, langs de ronde stenen stellingmolen "De Prins van Oranje", de toegang van de vroegere Keelaf-poort en de gracht (nu maar een sloot) naar de Culemborgse poort met de aangrenzende Muurhuizen. Dicht daarbij staat de Ned. Herv. Kerk, oorspronkelijk de St Lambertuskerk, ontstaan uit een middeleeuwse Maria-kapel. De excursionnisten werden er ontvangen door de president-kerkvoogd (tevens voorzitter van de onlangs opgerichte Burense V.V.V.), de heer N. Berghuijs. In de kerk, - in 1395 tot parochiekerk verheven, dikwijls verbouwd, in de vorige eeuw volgens de smaak van die tijd bedorven - gaf de heer Berghuijs een uitvoerig overzicht van de historie van het gebouw en van details, zoals: Bätz-orgel, preekstoel, lichtkronen, zerken, tombe van Maria van Nassau, enz. Natuurlijk kwamen ook de heren en vrouwen van het graafschap Buren ter sprake. Prins Willem I huwde, zo men weet, met Anna van Buren, uit het geslacht Van Egmond. Vandaar, dat onze Koningin zich nog steeds "gravin van Buren" noemen mag. De heer Berghuijs toonde zich verheugd, dat per 1 juli 1975 met de kerkrestauratie kan worden begonnen, met name met het zeer vervallen koor. Men hoopt op interessante ontdekkingen bij het herstelwerk (muurschilderingen, bodemvondsten). Als dank voor het gehoorde en geziene in de kerk werd de heer Berghuijs door onze Stichting een boekenbon aangeboden.

Door het "uitlopen" van reis en bezichtigingen was

enige tijdnood ontstaan. Het bezoek aan het Boerenwagemuseum vond daarom in bliksemtempo plaats en een eventuele wandeling door het leuke oude stadje - door meerderen graag gedaan - moest dan ook vervallen. De bus pikte buiten de poort de excursiegenoten weer op en al spoedig kon te Geldermalsen in restaurant "Carabain" - eindelijk - enige lafenis worden gevonden, wat bij zo'n zomerse temperatuur zeer welkom was. Tegen half zes werd de terugreis vervolgd door een prachtige streek. Via Buurmalsen en Tricht voerde de weg langs de slingerende Linge, op korte afstand ervan of iets verder er vandaan. Uiterwaarden met vee, geploegde velden, boomgaarden, bospartijen wisselden elkaar af. Door een mooie laan, langs het landgoed Mariënweerd - waar voorheen een vermaarde abdi stond - en Enspijk (over het riviertje gelegen) reden we Beesd, met z'n kermis, binnen. Na enig zoekwerk werd het goede spoor weer gevonden, nl. de dorpsstraat met zijn geschoren lindebomen en zijn oude torenstomp plus kerk. Toen was de koek en de tijd op en in "gestrekte" vaart over de snelweg langs Vianen, het Oude Rijn-circuit en de afslag Bunnik reden we omstreeks kwart over zes het parkeerterrein bij het Zeister raadhuis op. Een mooie middag - waarvoor de excursie-commissie van onze Stichting veelvuldig werd bedankt - was ten einde.

K.W.G.

Wie kan onze Stichting helpen - als schenking of bruikleen of ter fotografering/copiëring - aan foto's of voorwerpen betreffende de voormalige schutterij, de vroegere brandweer, de 19e eeuwse nachtwacht?

Het ontstaan van het Wilhelminapark

Het Wilhelminapark is een Zeister wijk, waar men - in het algemeen gesproken - nog rustig en aangenaam kan wonen. Er bestaat een grote variatie in degelijk gebouwde huizen, sommige alleenstaand, andere twee onder één kap, en alle verschillend van type en omvang. Er is ook geen uniformiteit in de lanen, want sommige zijn recht, andere weer bochtig. Het park voorzag destijds in een behoefte, want er was in Zeist een grote tegenstelling tussen de luxueuze buitens en de betrekkelijke eenvoud en beperktheid van de huizen in het traditionele dorp.

Het Wilhelminapark ging - vooral tot het totstandkomen van de spoorverbinding - de functie vervullen van een wijk, bestemd voor mensen, die hele of halve villa's bewonen. Aan de types der huizen kan men gemakkelijk bespeuren, dat het hier geen buurt betreft uit de jaren omstreeks 1870. Dan zouden er overwegend witgepleisterde huizen hebben gestaan, met donkergroen schilderwerk en de gang in het midden. De oudere huizen van het park wijzen duidelijk op de jaren omstreeks 1900.

De vraag wanneer en op welke wijze het Wilhelminapark is ontstaan kan ik kort en bondig beantwoorden: in het jaar 1881 en door het particuliere initiatief. Hierop kom ik straks terug.

Hoe was de situatie oorspronkelijk?

Park en omgeving behoorden destijds tot het "Zeister Bosch". Zij waren er althans een uitloper van, met - evenals elders in dit bos - paden en een klein meertje, kogelrond en ongeveer op de plaats van de huidige parkvijver, maar kleiner. Dit terrein is, voor zover mij bekend, slechts op één kaart gedetailleerd weergegeven, namelijk op de

topografische kaart van 1872. Op het meertje kwamen verschillende paden uit, zij het niet helemaal stervormig. Toch heette dit gebied destijds in de volksmond het "Sterrenbosch". Op alle andere kaarten wordt het park alleen maar bebost weergegeven zonder verdere aanduidingen, uitgezonderd de kaart van Van Giessen-Huys uit 1861, waarop het ronde meertje staat aangetekend. Deze kaart is in het bezit van onze Stichting. Zij bestaat uit zes grote bladen en is een belangrijk hulpmiddel voor de reconstructie van oude toestanden. Behalve de omtrekken der huizen staan ook de buitens erop met terreinafscheidingen en overplaatsen. Duidelijk is te zien, dat in de richting van het Wilhelminapark het dorp eindigde met vier gebouwen: huize Choisy en het Weeshuis aan de Donkerelaan, en aan de Woudenbergse Straatweg met villa Lacta en huize Boschoord.

Villa Lacta lag volgens de kaart van 1861 aan het einde van de huidige Choisyweg en deed lange tijd dienst als melksalon voor de bezoekers van het Zeister Bosch op weg naar de tram. Huize Boschoord lag tussen de Krullelaan en de Prof. Lorentzlaan, toenmaals Mooie Laantje geheten. Het was het enige gebouw aan de noordkant van de Woudenbergseweg en destijds postaal de verre buurman van het Jagershuis.

De periode 1881 tot 1883

Toen kwam er plotseling verandering in de situatie van het Sterrenbosch. Het werd Zeister Rij- en Wandelpark, althans gedeeltelijk, en dat park werd door drie heren aan de gemeente ten geschenke aangeboden.

Het waren de heren W. van Oosterwijk Bruyn, zaakwaarnemer te Zeist, mr P.A. van Oosterwijk Bruyn, commissionair in effecten te Amsterdam, en

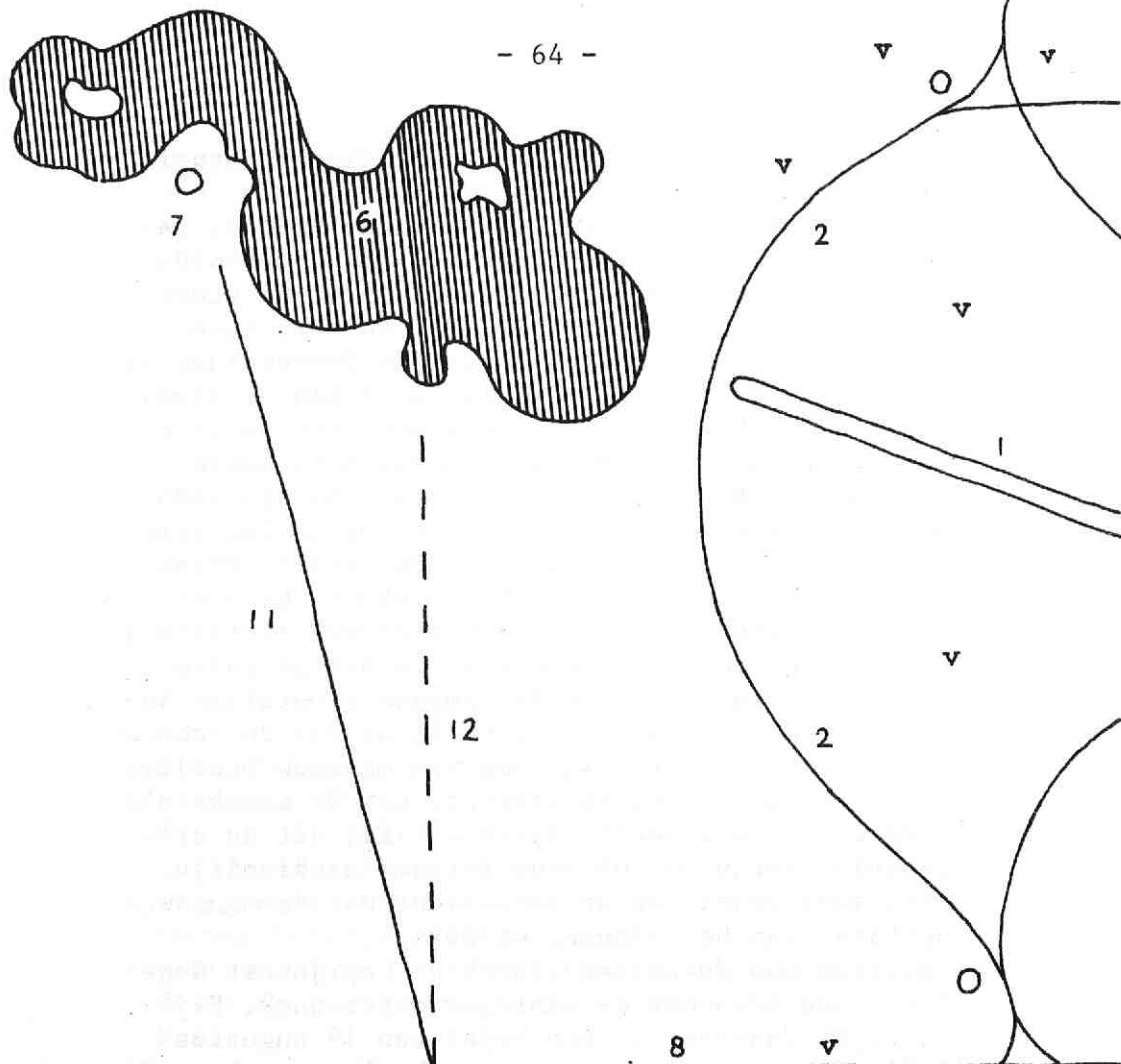
jhr A.T.M. van Asch van Wijck, candidaat-notaris alhier.

Dat deze drie heren bepaalde plannen hadden, was in Zeist al een publiek geheim. Want nog voordat het aanbod officieel werd gedaan, wist de Weekbo-
de in haar nummer van 7 mei 1881 te berichten, dat een groot stuk grond tussen de Donkerelaan en de Woudenbergseweg door enige heren van de Erven van mevrouw Van Bern was aangekocht met de bedoe-
ling daarvan een park met woonhuizen te maken. Mevrouw Van Bern-Van Goor Hinloopen was in 1880 op huize Weltevreden (later hotel Du Croix, thans verdwenen) overleden, na haar echtgenoot, Frans Nicolaas Van Bern - tot 1850 burgemeester van Zeist - ongeveer 30 jaar te hebben overleefd. Zij had een aanzienlijk grondbezit in dat gedeelte van de gemeente, dat in de komende tientallen ja-
ren bestemd was voor de uitbreiding van de bebouw-
de dorpskern. Haar erfgename was mevrouw de weduwe C.J. Bergsma-Cazius te Utrecht. Uit de kadastrale legger van de gemeente Zeist blijkt, dat de drie genoemde heren van mevrouw Bergsma aanzienlijk veel meer grond hebben aangekocht dan de ruim twee hectaren van het aangeboden park.

Intussen was de tuinarchitect J. Copijn uit Groenekan begonnen met de aanleg van het park. Hij schrijft daarover in een brief van 19 augustus 1881, dat de grond, voor zover beplant en bezaaid, tot een diepte van één meter zou worden losgemaakt en bemest, en zodanig onder niveau gebracht "als met het oog op de waterpartij tot een smaakvol ge-
heel" nodig zou zijn. De aan te leggen vijver zou een diepte hebben van 85 cm. beneden het zomerpeil. Het uit te graven zand zou grotendeels worden ge-
bruikt om de rond de vijver gelegen villaterreinen op te hogen.

De heer H. Copijn maakte een fraaie idyllische te-

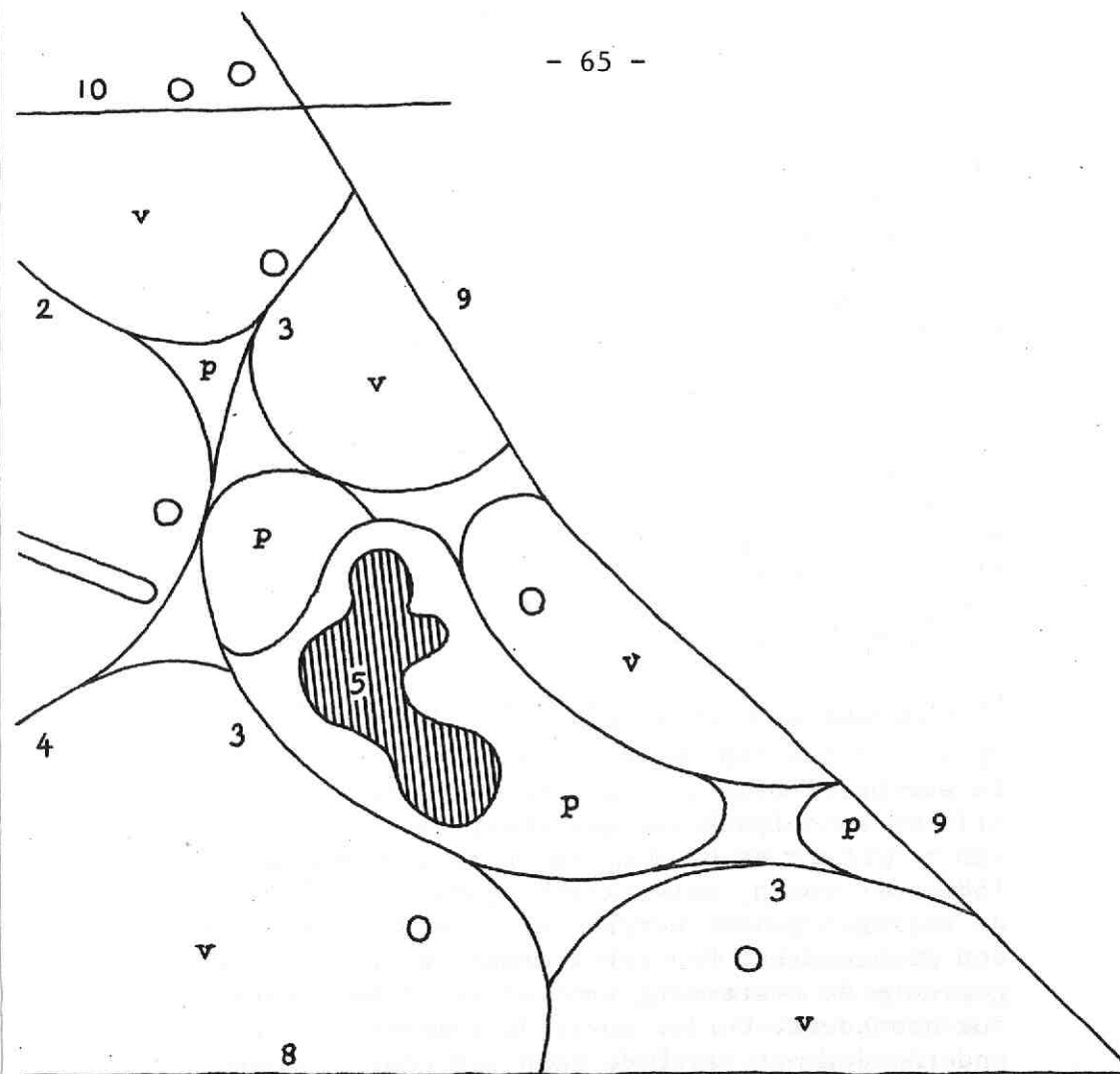

Het park in 1881
(vrij en vereenvoudigd naar H. Copijn)

Legenda:

- 1. Prins Hendriklaan (eerste gedeelte)
- 2. Wilhelminalaan
- 3. Huydecoperweg
- 4. Vijverlaan
- 5. parkvijver
- 6. niet-gerealiseerde tweede vijver
- 7. het chalet

- 8. Slotlaan
- 9. Woudenbergseweg
- 10. Krullelaan
- 11. niet-gerealiseerde verbinding van tweede park met Slotlaan
- 12. Stationslaan
- p bestemd tot park
- v bestemd voor villa's
- o tussen 1881 en 1885 gebouwde villa's

kening van het park met in blauw en rood aangegeven rijwegen, en verder wandelpaden en alleenstaande villa's met grote tuinen. Ook het begin van de huidige Prins Hendriklaan staat er zeer breed op met vier rijen bomen. Op het kruispunt met de Wilhelminalaan begint een tweede park, nog groter en mooier dan het eerste, met als middelpunt ongeveer de (latere) bloemenvaas aan de Boslaan. De vijver van dit park heeft zelfs twee eilandjes en is ook voorzien van een theehuis of chalet. Dat tweede park is nooit gerealiseerd en was ook niet begrepen in de schenking. Wel werd erop gezinspeeld, dat, eventueel later, als daaraan behoefte zou komen, nog een tweede park aan de gemeente geschonken zou kunnen worden.

De aanbieding aan en de reactie van de gemeente

Op 17 oktober 1881 boden de drie genoemde heren in een brief officieel aan de gemeente Zeist een Rij- en Wandelpark ten geschenke aan, ter grootte van 1 hectare en 87 aren en op te leveren in mei 1882, met bomen, waterpartij, gazons en rijwegen; de rijwegen geheel gereed en verhard, de voetpaden gladgemaakt. Een der voorwaarden was dat de gemeente de bestemming van het geschonken park zou handhaven. Verder moest de gemeente het park onderhouden met dezelfde zorg als haar overige eigendommen en de rijwegen, waaraan, zoals te verwachten was, spoedig woonhuizen zouden verrijzen, in bruikbare en verharde staat brengen.

Men kan bepaald niet zeggen, dat de gemeente dit aanbod met dankbaarheid en vreugde aanvaardde. Eerder was de ontvangst koel. De Raad vroeg advies aan B. en W., dat op 12 december werd uitgebracht. Het gemeentebestuur adviseerde het aanbod in principe te aanvaarden. Er werd op gewezen, dat vele andere plaatsen hun uitbreiding blijkbaar zozeer

op prijs stelden, dat zij dikwijls zelf het initiatief namen hele straten aan te leggen met trottoirs, riolering en verlichting, nog voordat de daarlangs gelegen terreinen met huizen waren bebouwd. Door de aanvaarding van het aanbod moest de gemeente verplichtingen op zich nemen en kosten maken. Al zeer spoedig zou er behoefte zijn aan verharde wegen van ongeveer 900 meter, wat ruim f 3.000,-- zou gaan kosten en er moest ook een boswachter aangesteld en verlichting aangebracht worden.

Daarom achtten B. en W. de schenking alleen aanvaardbaar, als de schenkers voor de helft zouden bijdragen in de kosten van het bepuinen en geheel in orde brengen van de wegen. En hoe de aanbieders ook tegen deze voorwaarde protesteerden, de gemeente hield hier voet bij stuk en de schenkers legden tenslotte het hoofd in de schoot.

Op 28 april 1882 kwam de zaak in de gemeenteraad. Ook hier was geen sprake van uitbundige vreugde. De heren Egeling en Van Romondt wilden zelfs, dat de schenkers de aanleg der rijwegen geheel zouden betalen, wat de heer Van der Mersch weer te risikant vond. Hij was bang, dat de aanbieding dan zou worden ingetrokken en er arbeiderswoningen op het terrein zouden komen. Ook de bekende fabrikant Anton nam aan de discussie deel en noemde zich bij die gelegenheid eigenaar van de halve Slotweg. Destijds vertoonde die weg voorbij het Weeshuis nog geen enkel gebouw en werden de namen Slotweg, Slotlaan en Donkerelaan nog door elkaar gebruikt. Het kwam tot een stemming over het voorstel van B. en W. de schenking te aanvaarden met de bekende voorwaarde, dat de schenkers voor de helft zouden bijdragen in de kosten der rijwegen. Het werd geaccepteerd met 4 tegen 3 stemmen. De heer Van Asch van Wijck onthield zich van stemming. Als de heer Labouchère niet afwezig ware geweest, zouden

de stemmen misschien nog wel gestaakt hebben. Dit raadslid vertoefde in Genève. Van daaruit schreef hij een brief, dat hij de raadsvergadering niet kon bijwonen, maar tegen het aanvaarden van de schenking gekant was. Hij voorzag, dat er voor de gemeente zeker kosten zouden komen, ook al werd er geen enkel huis gebouwd. En de brief eindigt met de profetische woorden: "gij kunt zelven beoordeelen hoeveel kans daarop in de eerste reeks van jaren bestaat.....".

De schenkingsacte

Op 3 januari 1883 werd voor de Zeister notaris Vosmaer de schenkingsacte gepasseerd. Er waren nu geen drie comparanten maar vijf. Intussen hadden zich de heer C.W. Anton en mevrouw Bergsma bij de schenkers gevoegd. Zij hadden de gemeente percelen van de Slotlaan aangeboden, eveneens onder voorwaarde, dat zij voor de helft zouden bijdragen in de kosten van het verharden der wegen. Kennelijk dienden deze extra schenkingen om het parkgebied "af te ronden" in de richting van de Slotlaan.

Het heeft weinig zin hier de hele schenkingsacte over te nemen met haar vele uitvoerig geformuleerde voorwaarden. Ik volsta hier met te vermelden, dat de beide heren Van Oosterwijk Bruyn en jhr Van Asch van Wijck het eigenlijke parkgebied schonken, nu vastgesteld op 2 bunders, 97 vierkante roeden en 80 vierkante ellen, en verder een gedeelte van de Slotlaan vanuit de Woudenbergseweg ter lengte van 380 meter en ter breedte van $5\frac{1}{2}$ meter (kadastraal sectie B 3504 en 3509).

De heer Anton schonk een terrein van 13 vierkante roeden (kadastraal sectie B 3569). Deze percelen waren van mevrouw Bergsma gekocht. Zijzelf schonk rechtstreeks de percelen sectie B 3510 en 3512,

zijnde gedeelten van de Slotlaan ter breedte van $5\frac{1}{2}$ meter en ter lengte van 37 respectievelijk 38 meter.

Zo kreeg de gemeente ongeveer 450 meter Slotlaan ter beschikking, dat wil zeggen ongeveer het hele stuk tussen de Woudenbergseweg en de Stationslaan.

De bebouwing van het villapark

Uiteraard lag het in de bedoeling van de aanbidders, dat er op korte termijn woonhuizen rond het aangeboden park zouden ontstaan. Dat blijkt uit de gewisselde schriftelijke stukken, uit de berichten van de Weekbode en ook uit de tekening van de heer H. Copijn, die een dertigtal grotere en kleinere alleenstaande villa's laat zien met terreinen van minstens 1000 m².

Op 18 maart 1882 meldde de Weekbode, dat de "vriendelijke villa's meer en meer hun voltooiing naderden, terwijl zij gedeeltelijk weerspiegelden in het heldere water van de vijver (waar ze dus dichtbij moesten staan.....) en een uitlokkend aanzien hadden".

De stichting der woonhuizen liep echter bepaald niet zo vlot van stapel als de bedoeling der schenkers was geweest en als uit de berichten in de Zeister Weekbode zou kunnen worden afgeleid. En toen het park tenslotte omstreeks 1900 werd volgebouwd stonden de huizen aanmerkelijk dichterbij elkaar dan in Copijn's tekening, terwijl er ook veel dubbele villa's bij waren.

De topografische kaart van 1885 toont ons maar een negental huizen in het hele park. Die moeten dus in de periode tussen 1881 en 1885 zijn ontstaan. Daarvan liggen er vier in de onmiddellijke omgeving van de vijver.

In de eerste plaats het huis Gurnigel aan de knik

in de Woudenbergseweg. Dit rustieke huis, waarin sinds 1948 het kantoor van notaris Van Rhijn is gevestigd, werd in de loop der tijden maar heel weinig veranderd. Aanvankelijk heette het Churnigel; - de betekenis van deze naam is mij een raadsel gebleven.

Verder de beide huizen, die in het begin van deze eeuw Parkhill en Parklust heetten en waartussen de verbinding van Slotlaan en Huydecoperweg liep, welke nu nog steeds bestaat en vooral in trek is bij de parkerende autobezitters. Beide namen komen zowel voor in Kraal's Grote Gids van 1907 als in het Adresboek van 1909. De Gids van Kraal vermeldt uitdrukkelijk, dat de verbinding van Slotlaan en Huydecoperweg inderdaad tussen beide villa's liep. Parkhill heeft in de dertiger jaren plaats gemaakt voor modernere huizen en in Parklust - ingrijpend verbouwd en opgehoogd - was de laatste jaren het architectenbureau Van Vreeswijk gevestigd. Op een oude foto ontdekte ik de beide huizen. Boven Parkhill ziet men de spits van de voormalige Gereformeerde kerk aan de Slotlaan. Rechts van de vijver ontbreekt het Wilhelmina-monument. De foto is dus van vóór 1898. Het vierde huis rondom de vijver was de landelijke villa, die omstreeks 1950 is afgebroken om plaats te maken voor het Wilhelmina-parkflat. Dan lag er een huis wat verder naar de Woudenbergseweg, dat het tegenwoordige pand Wilhelminalaan 40 zou kunnen zijn.

Het oude Boschoord heeft in 1885 plaats gemaakt voor het witgepleisterde huis, dat nu nog bestaat. De kaart van 1885 toont verder nog een huis achter Boschoord, waarschijnlijk het pand, waartoe nu Krullelaan 28 behoort.

De Wilhelminalaan telde twee huizen, namelijk één dichtbij de Slotlaan (afgebroken tussen 1902 en 1906) en een huis, dat nu nummer 32b is en

in 1884 is gebouwd door de Woningbouwvereniging Zeister Park. De aanvankelijke eigenaar was W. van Oosterwijk Bruyn, een der promotors van het park. Misschien heeft hij er zelf gewoond. De topografische kaart van 1902 vertoont op het parkgebied een zeventigtal huizen, een fikse stijging dus, maar er is reden aan te nemen, dat deze explosie, afgezien van de Slotlaan-bebouwing, eerst omstreeks 1900 begonnen is. Dit blijkt ook uit de types der oudere huizen, waarop de heer Visser en ik enkele steekproeven genomen hebben. Van de weinige omstreeks 1900 aan de Prins Hendriklaan staande huizen dateert nummer 6 uit 1897, nummer 8 waarschijnlijk ook, de nummers 28 en 30, alsmede de verwante types Stationslaan 22 en 24, van kort nã 1900.

De Wilhelminalaan was toen kennelijk de voornaamste straat en die is ook het eerst volgebouwd. Op de kaart van 1902 staan al aardig wat huizen, maar nummer 26 bevat het jaartal 1898 en de andere huizen zullen ook wel van die tijd of iets later zijn.

Ik wil hiermee natuurlijk niet zeggen, dat er tussen 1885 en 1897 geen enkel huis in het park is gebouwd. Zo kan men twijfels hebben over een huis als Pauw van Wioldrechtlaan 1, waarvan de witte siersteen zou kunnen wijzen in de richting van de tachtiger jaren, maar dat zou dan een uitzondering zijn, die de regel bevestigt.

De topografische kaarten van 1906, 1913 en 1916 bewijzen, dat in die periode het hele Wilhelminapark in snel tempo is volgebouwd. De bevolkingsgroei en de spoorverbinding van 1901 zullen hierbij ongetwijfeld factoren zijn geweest.

Gesol met namen

Volgens de verordening ter verdeling der gemeente

Zeist in wijken d.d. 24 april 1895 kende het park maar vijf straatnamen, te weten:

de Wilhelminalaan

de Vijverweg, nu Huydecoperweg

de Boschlaan, later Prins Hendriklaan

de Sparrenlaan, thans Vijverlaan, en

de Parkweg, die liep van de Vijverlaan tot aan de Wilhelminalaan bij villa Parkhof (tegenwoordig is die weg een deel van de Wilhelminalaan).

In de jaren na 1895 is er een vreemd gesol met namen begonnen. Het gekst is het gegaan met de oude Boschlaan. Aanvankelijk was dit het eerste gedeelte van de huidige Prins Hendriklaan, dus het stuk van de parkvijver tot aan het kruispunt met de Wilhelminalaan.

Sinds 1898 heette het verlengde van dat eerste gedeelte ook Boschlaan. In 1901 kreeg de Boschlaan tot aan de toen gecreëerde Stationslaan de naam Prins Hendriklaan. De Boschlaan liep toen met een bocht langs de vroegere bloemenvaas en Boschlust, om tenslotte het Mooie Laantje te bereiken.

Nog later ging de Boschlaan met een boogje naar de Pauw van Wioldrechtlaan lopen, terwijl de Prins Hendriklaan tot de bloemenvaas werd verlengd.

De Parkweg werd opgeslokt door de Wilhelminalaan, maar toen verrees er een Parklaan "lopende uit de Wilhelminalaan langs villa Silva en zich verdelende in vier takken, uitkomende op de Boschlaan en het Mooie Laantje".

Het lijkt me, dat het niet ingewikkelder kan....

In 1898 was het feest in Zeist, want toen bereikte koningin Wilhelmina de leeftijd, waarop zij de regering over het land zelf in handen nam.

Het park heette voortaan Wilhelminapark en de Weekbode vermeldde in haar nummer van 16 juli, dat er een monument zou komen naar een ontwerp van de heer Paul J. de Jongh, architect te Am-

sterdam, "smaakvol, doch zonder pretentie, juist iets dus, zoals Zeist past". Dit monument werd 31 augustus ingewijd. De volgende dag werd de boom op de markt geplant.

Weinigen van u zullen weten (ik wist het ook niet), dat de naam Pauw van Wioldrechtlaan uit 1925 stamt en van jonger datum is dan de Fransen van de Puttelaan. Aanvankelijk heette het stuk Pauw van Wioldrechtlaan met de oude huizen ook Boschlaan, waar het feitelijk een verlengstuk van was. Maar in 1925 werd de verbinding doorgetrokken naar het toen ontstane villapark, waarvan de Fransen van de Puttelaan deel uitmaakte.

B. en W. stelden voor het rechte stuk tussen die laan en de Stationslaan de naam Verlengde Boschlaan te geven. Het raadslid G.H. Figi kwam echter met de suggestie de laan te vernoemen naar mevrouw Pauw van Wioldrecht, die op haar bezittingen altijd vrije wandeling had toegestaan en zoveel tot de bloei der gemeente had bijgedragen. Zo ontstond de laatste straatnaam in het Wilhelminapark.

Ik meen met dit artikel de merkwaardige ontstaansgeschiedenis van deze wijk voldoende te hebben belicht en zou gaarne willen besluiten met mijn welgemeende dank te betuigen aan onze penningmeester, de heer L. Visser, voor zijn waardevolle hulp bij het verzamelen van de gegevens.

H. Emmer

Geraadpleegde bronnen

Weekbode voor Zeist, Driebergen en Omstreken,
jaargangen 1881, 1882 en 1898
Zeister Raadsverslagen, 1898, 1901 en 1925
Kadastrale legger der gemeente Zeist
W. Grapendaal: Zeist groeide in halve eeuw van ge-
hucht tot villadorp; in: Utrechts Nieuwsblad van
27 juli 1954

Gemeente-archief van Zeist: agenda's 1881 en 1882
Topografische kaarten van 1872, 1885, 1902, 1906,
1913 en 1916

Van Giessen-Huys: kaart van de gemeente Zeist,
1861, 6 bladen

Adresboek van Zeist, 1909

Kraal's Gids voor Zeist, 1907

Het ligt in ons voornemen af en toe in ons Bulletin een artikel te plaatsen over de geschiedenis van de kerken/kerkgenootschappen te Zeist. Aan die van de Nederlands Hervormde (vroeger geheten: Gereformeerde) Kerk, met name de Oude Kerk, wordt - zo men weet - reeds uitvoerig aandacht besteed in de vier-delige uitgave van onze Stichting. Hier volgt nu een beschouwing over de historie van de Evangelisch-Lutherse gemeente.

Een Lutherse gemeente op de Utrechtse Heuvelrug

De evangelisch-lutherse gemeente Zeist c.a. heeft niet, zoals de meeste gemeenten in ons land, een rijke geschiedenis. Als eerste lutherse gemeente werd zij - na de bevrijding in 1945 - zelfstandig verklaard: dit gebeurde op 22 juni 1946. Gedurende een periode van 14 jaar werd naar die zelfstandigheid toegewerkt. Evenals in een aantal andere gemeenten was het Nederlandsch Luthersch Genootschap voor In- en Uitwendige Zending het intermediair om tot gemeente-stichting te komen. - Op 29 juni 1931 werd ds Th. Scharten, emeritus predikant, door het hoofdbestuur van dit Genootschap voor Zeist tot correspondent benoemd. Hij vond zes leden en één begunstiger. 26 februari 1932 werd een eerste bijeenkomst van Lutheranen in de verstrooing in het gebouw "Jonathan" (in de voormalige villa) aan de Montaubanstraat gehouden, waar zendeling W.L. Steinhart van zijn werk op de Batoe-eilanden (ter westkust van Suma-

tra) vertelde. De vergadering stond onder leiding van ds J.A.F.A. Stellwag, luthers predikant te Utrecht en werd namens de kerkeraad aldaar toegesproken door zijn predikant, dr J.A. Rust. Aanwezig waren 70 personen, waaronder 55 uit Zeist. Deze bijeenkomst resulteerde op 1 april 1932 tot de oprichting van een afdeling van genoemd Genootschap met 33 leden en 1 begunstiger. - Ds Schar ten trad wegens gezondheidsredenen als correspondent af. De kerkeraad van Utrecht fourneerde een bedrag van f 100,-- om bij de burgerlijke gemeente een onderzoek te laten instellen naar namen en adressen van Luthersen, hetgeen een opgave leverde van ruim 100 personen, die allen bezocht werden. Per 1 januari 1933 telde de afdeling 70 leden en 14 begunstigers.

Nadat een commissie voor de godsdienstoefeningen was ingesteld, werd op 22 januari 1933 een eerste kerkdienst in de doopsgezinde kerk, Pauw van Wiel drechtlaan, gehouden; de eerste avondmaalsviering in dit bedehuis vond op 26 maart 1933 met 40 communicanten plaats.

Door ds Stellwag en ds H.C. Zwahlen, emeritus luthers predikant, werd gecatechiseerd.

Er werd een dameskrans opgericht (27.2.1934), welke intussen opgeheven is, en op 25.5.1937 een meisjesclub, die nog bestaat, maar wegens het ouderworden der leden werd deze naam later veranderd in lutherse dameskring.

Op voorstel van ds Schar ten werd een kerkbouwfonds gesticht, waarin de zeven bestuursleden ieder f 1,-- stortten (7.7.1934). Reeds in 1935 werd grond in erfpacht aangevraagd, maar de gemeente beschikte afwijzend.

De kerkdiensten werden uitgebreid tot tweemaal per maand, waaronder avonddiensten. In de loop der jaren werd op verschillende plaatsen bijeengekomen - de doopsgezinde kerk was niet geregeld beschik-

baar - zoals in het "Verenigingsgebouw" aan de eerste Hogeweg (nadien verbouwd tot "City-theater") en een zaal achter de thans afgebroken gereformeerde oosterkerk aan de Slotlaan (de ingang was aan de Antonlaan).

Daar het werk zich meer en meer uitbreidde, werd in de bestuursvergadering van 6 maart 1940 een eerste bespreking gehouden over de stichting van een filiaal-gemeente van Utrecht. (Een filiaal-gemeente - deze bestaan thans niet meer - was geheel zelfstandig, maar had nog geen eigen kerkgebouw en predikant; kon echter wel een hulpprediker aanstellen. Was men in staat een predikant te beroepen, dan werd de filiaal-gemeente in een gemeente omgezet).

Nadat de Synode de stichting had goedgekeurd, vond deze op 26 juni 1941 plaats in een door de Synodale Commissie der Kerk, onder voorzitterschap van ds C.C.G. Visser (Rotterdam), uitgeschreven vergadering.

De gemeente breidde zich intussen uit, doordat vele Lutheranen als évacué's zich te Zeist en omgeving vestigden. Daar de kerkeraad, onder vice-voorzitterschap van ds Scharthen, niet voldoende tijd beschikbaar kon stellen om het werk naar behoren te verrichten - het strekte zich over de hele Heuvelrug uit - werd met toestemming van de Synodale Commissie proponent H. Johannes voor drie dagen per week als hulpprediker aangesteld. Als zodanig werkte hij in deze gemeente van 8 november 1942 tot 26 mei 1946.

Aangezien er na de oorlog geen proponenten meer beschikbaar waren om als hulpprediker hier dienst te doen, en in de registers intussen 292 lidmaten en 118 doopleden ingeschreven stonden, werd bij de Synode de zelfstandigverklaring der gemeente aangevraagd en verkregen. De instituering geschiedde op

Memoriam
Gr. 227 1 2 3
Gr. 341
Gr. 121 1 2 3
Gr. 230 1 2 3
Gr.

22 juni 1946 in de doopsgezinde kerk, welke daartoe belangeloos door de kerkeraad dier gemeente beschikbaar werd gesteld.

Als eerste predikant werd ds P. Kastelijn beroepen, die op 24 november d.a.v. intrede deed.

Hij werkte hier tot 5 juni 1957. - Na een vacature-tijd van bijna twee jaar werd ds K.E.E.

Heintze, hulppredikant in Utrecht-Noord, op 8 maart 1959 als part-time predikant bevestigd. In verband met het bereiken van de 65-jarige leeftijd nam hij op 30 september 1962 afscheid.

De vacature-tijd was van korte duur. 7 juli 1963 deed drs A. Duyvendak, na op 9 juni d.a.v. geordineerd te zijn, in deze gemeente intrede, welke hij tot 1 augustus 1970 diende.

De gemeente prijst zich gelukkig, dat dr H.J. Jaanus zich bereid verklaarde na zijn emeritaat de geestelijke verzorging op zich te nemen, zulks met ingang van 1 juli 1971.

Werd hiervoor er reeds melding van gemaakt, dat de gemeente ten aanzien van de godsdienstoefeningen een zwerfend bestaan leidde, na de instituering van de filiaal-gemeente kon om de veertien dagen gebruik worden gemaakt van de doopsgezinde kerk en tijdens de bezettingstijd van een lokaal in de nieuwe muziekschool aan de H. van Lyndenlaan 6 (thans dans-academie Rettichini); vervolgens voor alle diensten een viertal jaren van de Kleine Zaal der Broedergemeente (tot ultimo 1949), terwijl zij daarna gedurende 16 jaren haar erediensten hield in de recreatiezaal van de N.B.M. op het stations-emplacement. Door een kerkeraadslid en een jongere moest deze zaal iedere zondagochtend om 9 uur voor de samenkomst in gereedheid worden gebracht. Naast de erediensten te Zeist werd er van september 1942 tot en met 3 december 1961 éénmaal per maand een dienst in Driebergen gehouden; aanvankelijk in het gebouw "Hebron", later ten huize van

mevrouw J.H.M. Rust-Lange, Rosariumlaan 3. Gebrek aan belangstelling was helaas oorzaak, dat deze diensten aldaar beëindigd moesten worden.

Het is te begrijpen, dat de kerkeraad- gezien de minder geschikte plaats van de wekelijkse samenkomst - uitzag naar een mogelijkheid een vast pied à terre te verkrijgen voor zijn erediensten. Hij meende een goede slag te kunnen slaan door de aankoop van een tweetal huisjes, Nooitgedacht 20/22, in het centrum van Zeist gelegen, voor een bedrag van f 6.000,--. De grond had aan de straatzijde een breedte van $10\frac{1}{2}$ meter en was 50 meter diep. Deze transactie vond in mei 1950 plaats.

Bijzondere redenen zijn oorzaak geweest, dat de grond met opstallen in de zomer van 1961 geruild werd tegen een perceel grond met opstal (koetshuis) gelegen aan de Woudenbergseweg 38. Door deze transactie en de aankoop van enkele strookjes grond van naburige percelen werd het mogelijk over te gaan tot de stichting van een kapel. Dank zij een lening uit een synodale credietkas, de gelden van het kerkbouwfonds, een actie onder gemeenteleden en een rijkssubsidie was de kerkeraad, geassisteerd door een actieve bouwcommissie onder leiding van de heer dr M. Ruppert (thans lid van de Raad van State) in staat de opdracht tot de bouw te verstrekken. Architect was de heer Joh.A. Wentink te Baarn en opzichter de heer Chr.A. Becker, nu kerkrentmeester, terwijl de bouw op 12 oktober 1964 gegund werd aan de firma J. Koot te Jutphaas. De bouwkosten, inclusief inventaris, beliepen een bedrag van rond f 250.000,--. De inwijding van de Lutherkapel vond op 28 november 1965 door drs A. Duyvendak plaats. Hiermede kwam een einde aan een lange reeks van jaren, waarin de gemeente voor haar erediensten en samenkomsten heren derwaarts gezworven heeft. Zij verheugde zich in het bijzonder, dat de kapel door haar vormgeving, zowel van buiten als van binnen, er toe mocht bij-

dragen, dat Zeist verrijkt werd met een fraai bedehuis. Als bijzonderheid zij nog vermeld, dat deze kleine kerk door veel bruidsparen vanwege haar intimiteit als "trouwkapel" gehuurd wordt. Ook de onder de kapel gelegen gemeentezaal voorziet in een grote behoefte aan vergaderruimte.

De inrichting werd in 1968 afgerond door de aanschaf van een elektrisch orgel bij de firma Verschueren te Heythuijsen (L.), dat op 15 september in een dienst, geleid door da K.G. Hage, in gebruik werd genomen, waarmede het "harmonium-tijdperk" afgesloten werd.

Vermeld moet nog worden, dat het kerkelijk gebied de burgerlijke gemeente Zeist met Austerlitz, Huis ter Heide, Bosch en Duin en Den Dolder omvat, benevens de plaatsen Driebergen/Rijsenburg, Doorn, Leersum, Amerongen en Maarn/Maarsbergen, terwijl zijn "grondgebied" in 1970 met Soesterberg werd uitgebreid. Zijn oppervlakte is dus zeer uitgebreid.- In de loop der jaren werd nog een dameskring te Driebergen, een Luthergroep (padvindere), een mannenkring en een jongerengroep opgericht. Door overlijden, vertrek en veroudering moesten deze helaas worden opgeheven. - Met de Doopsgezinde en N.P.B.-gemeenten is er een gezamenlijke Westhill-zondagschool in een zeer goede samenwerking.

Het aantal leden en doopleden, dat per 1 januari 1975 resp. 227 en 183 bedroeg, neemt - wat de lidmaten betreft - langzaam af, want het aantal ouderen is ten opzichte van de jongeren vrij groot.

K. Scharren

Een voorspoedig 1976.